

JAN BULAK*

 <https://orcid.org/0000-0002-8319-8205>

SPOSÓB PRZEPROWADZENIA
ROZGRANICZENIA DIECEZJI W CESARSTWIE ROSYJSKIM
NA PRZYKŁADZIE DIECEZJI ŻMUDZKIEJ (1848–1851)

Abstract

Demarcation of Boundaries
between Dioceses in the Russian Empire:
The Case of the Diocese of Samogitia, 1848–1851

The article provides a detailed analysis of the procedure for altering boundaries between dioceses in the Russian Empire in the period from 1848 to 1851. These changes, referred to as demarcation, were a consequence of the concordat between the Holy See and the Russian Empire, signed in 1847. Although changes to the diocesan boundaries were only a part of this significant document, they were the only ones fully implemented. This was undoubtedly due to the efforts of Bishop Ignacy Hołowiński, the apostolic delegate and bishop coadjutor of Mogilev, who was assigned to carry out this task. Using previously unexplored manuscript and printed sources, the article delineates the exact process of altering the boundaries of the Diocese of Samogitia. Considering the bureaucratic nature of the Russian Empire, it is likely that similar processes were employed in other dioceses within its borders. Therefore, the boundary changes in the Diocese of Samogitia can be considered representative of the general procedure. The manuscript materials utilised in this article are sourced from the Lithuanian State Historical Archives in Vilnius. The addendum includes two previously unpublished documents: the bull of Pope Pius IX, *Universalis Ecclesiae cura*, in a nineteenth-century Polish translation, and the ceremony for the introduction of an apostolic subdelegate into Minsk Cathedral to read the papal bull to the congregation.

Keywords: Russian Empire, Samogitia, Diocese of Samogitia, Diocese of Vilnius, Ignacy Hołowiński, Jan Gintyło, Waclaw Żyliński, Holy See, concordat, papal bull

* Instytut Historii, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 jan.bulak@upjp2.edu.pl

Nadesłany 2.10.2023; Nadesłany po poprawkach 14.04.2024; Zaakceptowany 11.06.2024

Zmiany granic diecezji, których dokonano w Rosji po podpisaniu konkordatu ze stolicą apostolską (1847), były znaczące dla funkcjonowania tamtejszego Kościoła rzymskokatolickiego. Niestety w literaturze nie zostały dotychczas przedstawione szczegóły realizacji tej reformy, choć wydaje się to kwestią podstawową. Szczegółową relację dotyczącą stosunków caratu z (arcy)biskupem Ignacym Hołowińskim, koadiutorem i późniejszym metropolitą mohylewskim, przedstawił ks. Adrien Boudou w drugim tomie dzieła pt. *Stolica święta a Rosja*¹. Zdawkowe informacje przedstawił ks. Bolesław Kumor, który w pracy poświęconej granicom diecezji mógł bazować jedynie na tekstach konkordatu oraz bulli papieża Piusa IX *Universalis Ecclesiae cura* z 1848 r.² W późniejszym opracowaniu poświęconym Kościołowi w okresie niewoli narodowej dane dotyczące przesunięć granic opierał na ważnych źródłach, jakim są *Executoria decreta*, sporządzane i drukowane w połowie XIX w., oraz na spisach kościołów i duchowieństwa z różnych lat tego stulecia³. Szerzej kwestię delimitacji naświetlił Jan Skarbek, który wydał dwa *Executoria decreta* – dla diecezji kamienieckiej i łucko-żytomierskiej⁴. We wstępie szczegółowo omówił na podstawie literatury relacje państwo–Kościół w Rosji do konkordatu oraz ogólnie przedstawił zmiany granic diecezji, które nastąpiły w wyniku wcielenia go w życie. I choć rozmowy prowadzące do konkordatu zostały zaprezentowane szeroko, samo przeprowadzenie „cyrkumskrypcji” omówiono bardzo pobieżnie. W opublikowanym niedawno artykule Bogumiła Szadego, analizującym rozwój struktur parafialnych i dekanalnych metropolii mohylewskiej w latach 1783–1918, zagadnienie zmian granic w diecezjach rosyjskich przedstawiono niemal wyczerpująco⁵. Niemal, ponieważ autor nie wsparł swojej pracy odwołaniami ani do źródeł rękopiśmiennych, ani do *Executoriorum decretorum*. Z tych ostatnich skorzystał z kolei ks. Jan Szczepaniak, który pokrótce opisał zmiany zachodzące w Kościele katolickim w Rosji w toku realizacji konkordatu⁶. Z kolei do bardzo interesujących archiwaliów watykańskich dotarli

¹ Adrien BOUDOU, *Stolica święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu*, t. 2: 1848–1883, tł. Zofia SKOWROŃSKA, Kraków 1930, s. 7–54.

² Bolesław KUMOR, *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 21: 1970, s. 328, 329, 332, 336, 338, 339, 342, 344, DOI: <https://doi.org/10.31743/abmk.6786>.

³ Idem, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 197–200.

⁴ *Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich w Cesarstwie Rosyjskim w połowie XIX wieku*, t. 1, cz. 1: *Diecezja kamieniecka, diecezja łucko-żytomierska*, wstęp i opr. Jan SKARBEK, Lublin 2000.

⁵ Bogumił SZADY, *Rozwój struktur parafialnych i dekanalnych metropolii mohylewskiej (1783–1918)*, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 54: 2019, nr 2, s. 26–36, DOI: <https://doi.org/10.12775/SDR.2019.2.01>.

⁶ *Katalog kościołów oraz duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego diecezji łuckiej i żytomierskiej (1850–1867)*, z. C: *Diecezje łucka i żytomierska w świetle schematyzmów z lat 1850–1867*, wstęp i opr. Jan SZCZEPANIAK, Kraków 2022, s. 22–24.

o. Marian Radwan i Irena Wodzianowska, którzy opublikowali tajny list metropolity Hołowińskiego do papieża Piusa IX z 1851 r. w tłumaczeniu Roberta Sawy⁷. W krótkim komentarzu wprowadzającym zamieścili dokładne odwołania do fascykułów watykańskiego Archiwum Sekretariatu Stanu, gdzie znajdują się raporty dotyczące siedmiu diecezji zlokalizowanych w guberniach zachodnich⁸. Wobec powyższego konieczne jest pogłębienie tych badań i utworzenie kalendarium najważniejszych wydarzeń związanych z przeprowadzaniem delimitacji. Jest to możliwe dzięki aktom dokumentującym przebieg tych zmian w diecezji żmudzkiej, które to są zgromadzone w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie⁹.

Dnia 18/30 XII 1842 r. wydano ukaz carski, na mocy którego powstała gubernia kowieńska ze stolicą w Kownie¹⁰. Składała się z dotychczasowych powiatów guberni wileńskiej: telszewskiego, szawelskiego, rosieńskiego, upickiego, nowoaleksandrowskiego, wiłkomierskiego i części kowieńskiego. Stolicą powiatu upickiego został Poniewież, więc zmieniono jego nazwę na poniewieski. Powiat kowieński został na wschodzie ograniczony do przesmyku znajdującego się przy mieście Rumszyszki, a na zachodzie dodano do niego z powiatu rosieńskiego teren między rzeką Dubissą a granicą powiatu szawelskiego. Z kolei do guberni wileńskiej, jako rekompensatę za północne powiaty, dodano z guberni grodzieńskiej powiat lidzki, a z mińskiej – dziśnieński i wilejski. Na zachodzie do powiatu trockiego włączono pas ziemi powiatu kowieńskiego na południe od Rumszyszek. Zmieniono też nazwę powiatu zawilejskiego na święciański¹¹.

Z guberni grodzieńskiej powiat nowogródzki przeszedł do guberni mińskiej. Od tego momentu gubernia grodzieńska składała się więc z powiatów: grodzieńskiego, wołkowyskiego, słonimskiego, brzeskiego, kobryńskiego i prużańskiego oraz trzech nowych: z okręgu białostockiego, bielskiego i sokólskiego¹². Zmiany te sprawiły, że tereny diecezji w tej części Rosji nie pokrywały się z granicami guberni, a te przecież stanowiły ośrodek władzy carskiej, która

⁷ Marian RADWAN, Irena WODZIANOWSKA, *Poufny list metropolity Ignacego Hołowińskiego do Piusa IX z 1851 roku*, [in:] *Przypominać zapomniane, odkrywać nieznanne. Polskie losy. Kościół – Syberia – Rosja (XIX–XX w.). Studia ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Niebelskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. Anna BARAŃSKA, Lublin 2019, s. 107–150.

⁸ *Ibid.*, s. 111.

⁹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius (dalej cyt. LVIA), fond 696, opis 2, była 165 i 849.

¹⁰ *Полное собрание законов Российской империи*, т. 17, ч. 2, Санкт-Петербург 1842 [*Полное собрание законов Российской империи*, т. 17, ч. 2, Санкт-Петербург 1842], s. 229, nr 16347. Tekst został opublikowany 7/19 I 1843 r. Pochodzące z pierwszej połowy 1843 r. oficjalne rozporządzenia wdrażające reformę i zawierające zachodzące przy tej okazji szczegółowe zmiany miejscowości pomiędzy powiatami: LVIA, fond 669, opis 3, była 17.

¹¹ *Полное собрание законов*, т. 17, ч. 2, s. 229, nr 16347. Zob. M. VALANČIUS, *op.cit.*, s. 156, 180–184.

¹² *Ibid.*

w rozbudowanym aparacie kontroli przewidywała również „czuwanie” nad związkami wyznaniowymi.

Władzy carskiej, skonfliktowanej dotąd ze Stolicą Apostolską, zależało na poprawieniu reputacji w Europie. W tym celu Mikołaj I osobiście prowadził rozmowy z papieżem Grzegorzem XVI w Rzymie 1/13 XII 1845 r.¹³ Późniejsze dopracowywanie szczegółów przez niższych rangą dyplomatów doprowadziło do zawarcia konkordatu między Stolicą Apostolską a Cesarstwem Rosyjskim 22 VII/3 VIII 1847 r. W dokumencie tym zawarto, oprócz szczegółów funkcjonowania Kościoła w Rosji, ustalenia dotyczące wszystkich siedmiu diecezji znajdujących się w Cesarstwie Rosyjskim. Ich granice miały pokrywać się z granicami guberni. Diecezja wileńska miała obejmować gubernie wileńską i grodzieńską, żmudzka (telszewska) – kowieńską i kurlandzką, mińska – mińską, łucko-żytomierska – kijowską i wołyńską, kamieniecka – podolską, a nowa diecezja chersońska – prowincję besarabską i gubernie: chersońską, jekaterynosławską, taurydzką, saratowską, astrachańską i kaukaską. Pozostałe tereny Rosji wchodziły w skład archidiecezji mohylewskiej, która obejmowała też Wielkie Księstwo Finlandzkie¹⁴. Zgodnie z prawem kościelnym dokładne wytyczenie granic oddano Kościołowi.

W następstwie tego doniosłego aktu niemal rok później, 21 VI/3 VII 1848 r., nowy papież Pius IX wydał bullę *Universalis Ecclesiae cura* dotyczącą rozgraniczenia diecezji katolickich łańcińskiego obrządku w Imperium oraz utworzenia diecezji chersońskiej¹⁵. Ten list apostolski wynikał z artykułu II konkordatu i stanowił doprecyzowanie kształtów diecezji w Cesarstwie. Nie odbiegał więc od postanowień konkordatu w kwestiach zrównania granic diecezji z granicami guberni. Tłumaczenia bulli dokonano prawdopodobnie w kancelarii metropolity mohylewskiego lub konsystorza wileńskiego – nie jest to dokładnie wiadome. Niemniej dotychczasowe najważniejsze opracowania, za wyjątkiem artykułu Adama Szota, nie korzystały z polskiego tłumaczenia tej bulli, być może z powodu zbyt małej liczby istniejących egzemplarzy¹⁶. Z tego powo-

¹³ M. RADWAN, I. WODZIANOWSKA, op.cit., s. 107; *Katalog kościołów oraz duchowieństwa*, s. 22.

¹⁴ Tekst w językach oryginalnych, francuskim i rosyjskim: *Акты и грамоты о устройстве и управлении римско-католической церкви в Империи Российской и Царстве Польском*, Санкт-Петербург 1849 [Akty i gramoty o ustroju i uprawnieniu rzymsko-katolickiej cerkwi w Imperii Rosyjskiej i Carstwie Polskom, Sankt-Petersburg 1849], s. 193–194. Dwa różne tłumaczenia na język polski: Motiejus VALANČIUS [Maciej WOŁONCZEWSKI], *Namų užrašai*, sud. Aldona PRAŠMANTAITĖ, Vilnius 2003, s. 472–474; Adrien BOUDOU, *Stolica święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu*, t. 1: 1814–1847, tł. Zofia SKOWROŃSKA, Kraków 1928, s. 582–587.

¹⁵ *Constitutio sanctissimi domini nostri Pii divina providentia pp. IX super circumscriptione dioecesium in regionibus serenissimo ac potentissimo russiarum imperatori subjectis*, Romae 1848.

¹⁶ Adam SZOT, *Dekanat białostocki w 1849 r.*, *Studia Teologiczne*, t. 26: 2008, s. 491, przyp. 19.

du konieczne wydało się umieszczenie dziewiętnastowiecznego tłumaczenia w aneksie niniejszego artykułu.

By regulacje dotyczące administracji kościelnej na terenie Rosji mogły wejść w życie, Mikołaj I wydał 29 XI/11 XII 1848 r. ukaz, w którym stwierdzał m.in., że „postanowiliśmy granice diecezji rzymskokatolickiego wyznania w Cesarstwie zastosować do obecnych granic guberni zachodnich”¹⁷. W dalszej części car odnosił się do utworzenia diecezji chersońskiej i jej wydzielenia z archidiecezji mohylewskiej oraz rozkazywał zmienić granice diecezji według ustaleń zawartych w konkordacie. Polecenie wykonania tego ukazu otrzymał dzień później konsekrowany biskup, koadiutor z prawem następstwa archidiecezji mohylewskiej, a dotychczasowy kanonik żytomierski i rektor Akademii Duchownej w Petersburgu Ignacy Hołowiński¹⁸.

Choć mogłoby się wydawać, że zmiany te zostaną szybko wprowadzone w życie, zaraz po ukazie dyrektor departamentu przekazał biskupowi Hołowińskiemu niepisaną wolę cesarza, aby ten nie przystępował szybko do wykonania bulli, nie erygował diecezji chersońskiej i nie podawał do Rzymu szczegółowych informacji na temat Kościoła w Rosji¹⁹. Nie wnikając w powody tego zabiegu, poprzestaśmy na stwierdzeniu, że polityka carska w tym względzie polegała na możliwie jak największym zwlekaniu z wcielaniem konkordatu w życie²⁰. Do pomocy w pracy nad rozgraniczeniem delegat apostolski wyznaczył kanonika mohylewskiego, ks. Adolfa Bagieńskiego, który odpowiadał za sporządzanie oficjalnych pism²¹. Dokumenty wyznaczające rozgraniczenie, nazywane też delimitacją (łac. *circumscriptio*), nosiły nazwę dekretu egzekucji (łac. *executorium decretum*) i zawierały liczbę i nazwy parafii każdej diecezji²².

¹⁷ Полное собрание законов Российской империи, т. 23, ч. 2, Санкт-Петербург 1848 [*Połnoje sobranije zakonow Rossijskoj imperii*, t. 23, cz. 2, Sankt-Petersburg 1848], s. 56, nr 22766. Por. w języku polskim: M. VALANČIUS, op.cit., s. 482.

¹⁸ Co do diecezji chersońskiej car doprecyzował: „w guberniach: chersońskiej, jekaterinosławskiej, taurydzkiej, saratowskiej, archangielskiej [błędnie, powinno być: astrachańskiej], w obwodzie bessarabskim, w Kraju Kaukaskim i Zakaukaskim”; M. VALANČIUS, op.cit., s. 482.

¹⁹ M. RADWAN, I. WODZIANOWSKA, op.cit., s. 116.

²⁰ Arcybiskup Hołowiński oceniał, że car Mikołaj I miał żałować podpisania konkordatu: „[...] rząd [...] otwarcie okazywał, że nie ma żadnej, choćby najmniejszej woli wypełnienia jego postanowień, a co było jeszcze smutniejsze, to że sam cesarz wydawał się żałować, że zawarł porozumienie. Ten jego żal wyraźnie potwierdziły czyny: nie usunął bowiem z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które ma wyłączną moc wykonawczą we wzajemnych stosunkach Kościoła i Cesarstwa, żadnej osoby spośród tych, które ze wszystkich sił dążyły do wyćpienia w Rosji Kościoła katolickiego”; M. RADWAN, I. WODZIANOWSKA, op.cit., s. 114. Boudou zwrócił uwagę, że taka postawa była podyktowana radą prawosławnego abpa chersońskiego i taurydzkiego Innocenteo Borysowa; zob. A. BOUDOU, *Stolica święta a Rosja*, t. 2, s. 26.

²¹ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 155.

²² M. VALANČIUS, op.cit., s. 474.

W liście z 19/31 I 1849 r. do ówczesnego administratora diecezji żmudzkiej, bpa Jana Chryzostoma Gintyły, bp Hołowiński przedstawiał się jako wykonawca bulli papieskiej na mocy cesarskiego *mandatum*²³. Prosił, by sporządzić w języku łacińskim opisy parafii diecezji żmudzkiej według dołączonej *Forma notitiae de statu dioecesis*. Opisy te miały trafić potem do Stolicy Apostolskiej²⁴. Do pisma dołączył dwa egzemplarze wydrukowanego tekstu bulli, który opatrzył poświadczającymi autentyczność własnym podpisem i pieczęcią²⁵. *Forma* ta miała pozwolić koadiutorowi mohylewskiemu przygotować się na opracowanie nowej „cyrkumskrypcyi” diecezji żmudzkiej. Równocześnie prosił, by sporządzić wyciąg najważniejszych statutów kapituły żmudzkiej, co pozwoliłoby mu przygotować się do przeprowadzenia erekcji diecezji chersońskiej²⁶. Oczywiście podobne dokumenty pobierał z innych diecezji rosyjskich, by się na nich wzorować. Biskup Gintyło zwrócił się 29 I/10 II 1849 r. z prośbą do oficjała konsystorza, ks. Józefa Giniatta, o znalezienie w archiwum i wydanie mu konstytucji kapituły, jak również o wiadomości dotyczące sufraganów żmudzkich (ich nominacji i siedzib) oraz członków kapituły powołanych zgodnie z wytycznymi bulli papieża Piusa VI *Maximis undique pressis* z 1798 r.²⁷ lub dekretami nuncjusza Wawrzyńca Litty²⁸. Egzemplarz *Constitutiones capituli Samogitiensis* został przesłany bpowi Hołowińskiemu 12/24 II 1849 r. z usilną prośbą, by został zwrócony²⁹.

Po otrzymaniu wspomnianej *Formae* bp Gintyło jeszcze tego samego dnia (29 I/10 II 1849 r.) wezwał „niezwłocznie” do swojej rezydencji w Olsiadach dziekanów całej diecezji³⁰. Prawdopodobnie spotkanie (lub spotkania) odbyło się już 31 I/12 II 1849 r. Wtedy to bp Gintyło osobnym pismem nakazał dziekanom udać się ze wspomnianą *Forma* do wszystkich plebanów w ich dekanatach, wręczyć ją i dopilnować, by odpowiedzi były należycie sporządzone. Po zebraniu należało wysłać je do bpa z poświadczeniem prawdziwości danych w nich zawartych. Taką samą prośbę wysłał do wizytatora klasztorów Marcjana Giedroycia, z podkreśleniem, że informacje mają być sporządzone po łacinie³¹.

²³ Ibid., k. 2–2v.

²⁴ Ibid., k. 13–13v.

²⁵ Ibid., k. 11. Jeden egzemplarz trafił do kapituły, drugi pozostał w dokumentacji bpa Gintyły; zob. *ibid.*, k. 51.

²⁶ Ibid., k. 2v, 16–16v. Podobnie do kapituły wileńskiej zwracał się tamtejszy biskup Wacław Żyliński; zob. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilnius, sygn. F43-2990.

²⁷ Tekst: *Акты и грамоты*, s. 125–133.

²⁸ Prośba do Giniatta: LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 16–16v. Akta nuncjusza Litty zawarte są w zbiorze: *Акты и грамоты*, s. 57–121.

²⁹ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 17.

³⁰ Ibid., k. 14.

³¹ Ibid., k. 15. Biskup Żyliński w diecezji wileńskiej zbierał informacje na mocy pisma z 3/15 II 1849 r.; zob. LVIA, fond 3001, opis 22, była 201, [brak paginacji].

Odpowiedzi nadchodziły szybko, bo w dniach od 9/21 lutego do 13/25 marca. Kapituła przedstawiła informacje o godnościach w niej funkcjonujących (bez podawania nazwisk kanoników) wraz z ogólną informacją o sufraganach, że ci, nie mając wyznaczonego stałego miejsca, rezydują przy swoich beneficjach³². Podczas sprawdzania wypełnionych formularzy zwracano uwagę, że nie we wszystkich parafiach starannie zaznaczono, do którego powiatu należy dana miejscowość okręgu parafialnego, i odsyłano z nakazem korekty³³. Wiadomo, że nadesłane dane były kolacjonowane „cum actis officionis curialibus et consistorialibus”³⁴. Pod koniec marca w konsystorzu znajdowały się już wszystkie wypełnione formularze³⁵.

Niemal dwa miesiące później, 26 IV/8 V 1849 r., bp Gintyło przesłał bpowi Hołowińskiemu rzeczony „Status”³⁶. Oprócz wspomnianych informacji o sufraganach i kapitule następowało wyliczenie parafii z dokładnym podaniem okręgu, powiatu i guberni, w jakich każda miejscowość leżała, oraz ile liczyła dusz. Na końcu wyszczególniano miejscowości należące do okręgu parafialnego z zaznaczonymi powiatami, w których leżały.

W diecezji żmudzkiej w 1849 r. znajdowało się 109 parafii. Przy podaniu informacji przedstawiano liczbę dusz, co jest cennym, zbiorczym zestawieniem, gdyż sąsiednie dla tego roku całościowe wizytacje diecezji pochodziły z lat 1845 i 1850, lecz nie zawierały informacji o ogólnej liczbie wiernych, natomiast w wydawanych w każdym roku schematyzmach diecezjalnych notowano tę liczbę dopiero od 1854 r.³⁷ Niewątpliwie najcenniejszą informacją w tym dokumencie jest ta o przynależności konkretnych wsi do poszczególnych powiatów guberni kowieńskiej. Źródło to może zostać wykorzystane przy ewentualnym sporządzaniu szczegółowej mapy diecezji tej części Cesarstwa. Warto bowiem odnotować, że liczby wiernych ani przynależności do powiatów nie podawano w opublikowanych drukiem późniejszych *Executoris decretis*. Do diecezji żmudzkiej w 1849 r., a więc przed jej powiększeniem, należało 460 730 wiernych. Największymi, bo liczącymi powyżej 10 000 wiernych, parafiami były Janiszki (11 128 dusz) i Widukle (10 909), najmniejszymi, bo poniżej 1000 – Odachów (964) i Stare Żagory (644). Średnia dla parafii wynosiła 4227 wiernych³⁸. Z kolei w dziewięciu klasztorach znajdowało się 116 zakonników (w tym 89 księży, 24 braci, 1 diakon i 2 kleryków) oraz 31 mniszek³⁹.

³² LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 44.

³³ Ibid., k. 38, 40–40v.

³⁴ Ibid., k. 52.

³⁵ Ibid., k. 47, 49

³⁶ Ibid., k. 52–153v.

³⁷ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in annum Domini MDCCCLIV*, Vilnae 1853.

³⁸ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 55–152.

³⁹ Ibid., k. 153r–153v.

W powyższym liście biskup Gintyło delikatnie żalił się, że dziewięć wymienionych w *Forma filii* powinno być *de facto* parafiami⁴⁰, gdyż zgodnie z prawem kościelnym poprzedni administrator diecezji, bp Szymon Giedroyć, erygował w nich parafię, a w sześciu nawet mianował („instytuował”) proboszczów⁴¹. Wspomina jednak, że decyzje te nie zostały zaaprobowane („non fuerunt acceptatae nec approbatae”) przez Rzymskokatolickie Kolegium Duchowne decyzjami z 23 I/4 II 1845 r. i 22 XII 1847/3 I 1848 r. Stąd więc liczba parafii została w przesłanym piśmie pomniejszona do 109⁴².

Po zebraniu danych z diecezji bp Hołowiński postanowił osobiście zlustrować stan Kościoła w południowych guberniach (miasta: Saratów, Chersoń i Odessa), motywując to tym, że poznając miejscowe duchowieństwo, łatwiej mu będzie stworzyć kapitułę nowej diecezji. Wyruszył 30 V/11 VI 1849 r. i, zdaje się, odbył osobiście wizytację nowej diecezji⁴³. Wrażenia z wizyty w Chersoniu, nowej stolicy biskupiej liczącej tylko około stu niemieckojęzycznych katolików, nie napawały optymizmem. Niemniej pozytywne wrażenie na delegacie apostolskim wywarło przekonanie o głębokiej wierze tamtejszych wiernych⁴⁴. W celu szybszego przeprowadzenia prac diecezje zlokalizowane głównie na terenach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego wymagały więc powołania oddzielnego delegata, na co zresztą zezwalał papież w swojej bulli. Wybór padł na nowego⁴⁵ biskupa wileńskiego Wacława Żylińskiego, który swoim działaniem miał objąć diecezje swoją oraz mińską i żmudzka. Gdy bp Hołowiński był już w drodze na południe, 4/16 VI 1849 r. otrzymał z Kolegium Duchownego oficjalną delegację do erekcji diecezji chersońskiej oraz rozgraniczenia łucko-żytomierskiej, na co przeznaczono dlań 2987,20 rubli srebrnych⁴⁶. Po dotarciu do Chersonia znalazł czas, by 28 VII/9 VIII ukończyć *Executorium decretum* dla diecezji łucko-żytomierskiej⁴⁷. W drodze powrotnej na północ

⁴⁰ W 1843 r.: Iłłoki (par. Szkudy), Lenkimy (Szkudy), Szaty (Masiady), Meszkucie (Szawle), Lepławki (Olsiady), Lacków (Wieksznie), Szczodrobów (Szadów), a w 1844 r.: Erżwiłki (Widukle) i Żydyki (Pikiele); LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 52.

⁴¹ Dokumenty dotyczące tworzenia tych i innych parafii z kościołów filialnych znajdują się w: LVIA, fond 669, opis 3, była 29 (Iłłoki, Lenkimy, Szaty, Meszkucie, Lacków, Erżwiłki, Lepławki, Pojurze, Szczodrobów, Poniewież i Gruszałki), była 31 (Erżwiłki), była 32 (Kiejdany), była 33 (Meszkucie), była 34 (Dowiatów), była 35 (Pacunele), była 36 (Pernarów).

⁴² LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 52.

⁴³ M. RADWAN, I. WODZIANOWSKA, op.cit., s. 116–117, 119–120. Do diecezji kamienieckiej, zdaje się, wbrew pierwotnym planom nie przyjechał; zob. list M. Górskiego do I. Hołowińskiego z 11/23 IV 1849 r.; Biblioteka Jagiellońska, Kraków (dalej cyt. BJ), rkps 4231, k. 35. M. VALANČIUS, op.cit., s. 490.

⁴⁴ A. BOUDOU, *Stolica święta a Rosja*, t. 2, s. 29–30.

⁴⁵ Ingres bpa Żylińskiego do katedry wileńskiej odbył się 9/21 I 1849 r.; LVIA, fond 669, opis 3, była 3476, k. 30v.

⁴⁶ BJ, rkps 4231, k. 39–40; BJ, rkps 4236, k. 5 (tu mylnie: 2937,20 rubli srebrnych).

⁴⁷ *Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich*, s. 153–154.

gościł w Kijowie i Żytomierzu. Mógł osobiście przekonać się o sytuacji Kościoła na tych terenach i uroczyście ogłosić 11/23 IX 1849 r. w katedrze w Żytomierzu włączenie archidiaconatu kijowskiego do diecezji żytomierskiej⁴⁸.

Po powrocie do Petersburga z południowych diecezji cesarstwa bp Hołowiński skonstatował, że Ministerstwo Spraw Wewnętrznych nie zamierzało ogłaszać konkordatu w sposób, który ustalono między państwem a Stolicą Apostolską. Opublikowano natomiast wydany w formie książki zbiór akt regulujących stosunki między państwem a Kościołem w Rosji, w którym zawarte były m.in. konkordat, bulla *Universalis Ecclesiae cura* oraz ukaz o rozgraniczeniu diecezji. Wewnątrz nie sposób jednak dopatrzeć się żadnego komentarza odnoszącego się do treści dokumentów: nie powiedziano, czy i jak mają wpływać na administrację Kościoła w Rosji. Książkę tę rozesłano do biskupów i wikariuszy kapitulnych. W świetle własnej relacji bp Hołowiński użył wybiegu, by wymusić na władzach w Petersburgu uznanie konkordatu. Wystosował poufne pisma do tych, którzy otrzymali wspomnianą książkę z dokumentami, i poprosił o pisemne zadanie pytania ministerstwu: „czy konkordat, który znajduje się wśród aktów im przekazanych, zobowiązani są rozpowszechniać i dawać do wypełniania, czy też należy oczekiwać dalszej dyspozycji rządu?”⁴⁹. W odpowiedzi ministerstwo dało odpowiedź, że konkordat nie sprzeciwia się prawu obowiązującemu w Rosji, więc może być stosowany⁵⁰. Pozytywne rozpatrzenie tej kwestii otworzyło drogę delegatowi papieskiemu do wdrażania delimitacji diecezji.

Powrót do stolicy jesienią umożliwił formalne wykańczanie rozgraniczenia. *Executorium decretum* dla diecezji mińskiej datowano na 24 XI/6 XII⁵¹, a na 3/15 XII 1849 r. dla diecezji wileńskiej⁵². W tym samym dniu w osobnym piśmie bp Hołowiński delegował bpa wileńskiego Wacława Żylińskiego do wykonania dekretu w swojej, tj. wileńskiej, diecezji, czyli w praktyce: ogłoszenia go i wprowadzenia w życie decyzjami administracyjnymi⁵³. Podobnie uczyniono w przypadku diecezji mińskiej i żmudzkiej. Sekretarzem bpa Żylińskiego został ks. Stanisław Downarowicz, kanonik wileński. W dniu 15/27 XII 1849 r. ukończono *Executorium decretum* dla diecezji żmudzkiej, a 19/31 XII 1849 r. bp Hołowiński przesłał je administratorowi Gintylle ze wzmianką, że do wykonania wyznaczony został bp Żyliński⁵⁴.

⁴⁸ M. VALANČIUS, op.cit., s. 490; J. SZCZEPANIAK, op.cit., s. 24.

⁴⁹ M. RADWAN, I. WODZIANOWSKA, op.cit., s. 122.

⁵⁰ Ibid.; A. BOUDOU, *Stolica święta a Rosja*, t. 2, s. 33.

⁵¹ Ignacy HOŁOWIŃSKI, *Executorium decretum de limitibus dioecesis Minscensis. Latum ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino Metropolitano [...]*, Minsci 1855, s. 45.

⁵² Idem, *Executorium decretum de limitibus Dioecesis Vilmensis Latum ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino Metropolitano [...]*, Vilnae 1854, s. 94.

⁵³ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 159–159v.

⁵⁴ Ibid., k. 155–155v.

Carat nie podejmował żadnej interwencji w sprawie rozgraniczenia⁵⁵. Sporządzono więc oficjalne dokumenty zmieniające granice diecezji znajdujących się w guberniach zachodnich. Można było więc przystąpić do ich realizacji, choć na oficjalny druk trzeba było czekać jeszcze kilka lat, co zapewne było spowodowane opieszałością władz. W ostatni dzień roku według starego stylu, 31 XII 1849 r./12 I 1850 r., bp Żyliński zawiadomił bpa Gintyłę, że uroczystość ogłoszenia rozgraniczenia diecezji w katedrze wileńskiej odbędzie się najajutrz, tzn. 1 stycznia⁵⁶. Osobno wysłał zawiadomienie o wyznaczeniu go na subdelegata apostolskiego, do czego dodał tekst bulli *Universalis Ecclesiae cura* w tłumaczeniu na język polski⁵⁷. Kolejne uroczyste ogłoszenie z jego udziałem miało odbyć się w dawnym obwodzie białostockim, a potem, 22 stycznia/3 lutego, w Mińsku. Na niedzielę, 5/17 lutego zapowiedział przybycie z wizytą do Worń. Powitanie musiało się odbyć według określonego ceremoniału, gdyż bp Żyliński miał status subdelegata stolicy apostolskiej i przybywał z bullą papieską, dlatego też przesłał wytyczne, plan uroczystego ogłoszenia zmiany granic diecezji, który zamieszczono w aneksie niniejszego artykułu⁵⁸. Na to pismo bp Gintyła odpowiedział (3/15 I 1850 r.), że po uroczystości zaprasza subdelegata do swojej rezydencji w Olsiadach⁵⁹.

Po uroczystości w Wilnie, 3/15 I 1850 r., bp Żyliński rozesłał do odchodzących dziekanów sentymentalny list, w którym żegnał ich i dziękował za wierną służbę Kościołowi diecezjalnemu⁶⁰.

Z kolei ceremonia w Mińsku odbyła się w niedzielę, 22 I/3 II 1850 r.⁶¹. Powitanie delegata w tym mieście miało nastąpić w kościele benedyktynek⁶². Według relacji abpa Hołowińskiego uroczystość miała odbyć się przy sprzeciwie duchowieństwa prawosławnego, które „wiedzione zazdrością” miało bezskutecznie złożyć na ręce ministra (prawdopodobnie spraw wewnętrznych) akt oskarżenia delegata⁶³. W jakiej sprawie – nie wiemy, ale – jak odnotował Boudou – „sprawę stłumiono w zarodku”⁶⁴. Biskup subdelegat pozostał jeszcze kilka dni w tym mieście i 27 I/8 II 1850 r. sporządził aneks do *Executorium decretum* dla diecezji mińskiej, w którym określał zmiany granic poszczególnych parafii⁶⁵.

⁵⁵ A. BOUDOU, *Stolica święta a Rosja*, t. 2, s. 27.

⁵⁶ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 158–158v.

⁵⁷ Ibid., k. 169.

⁵⁸ Ibid., k. 158–158v.

⁵⁹ Ibid., k. 156.

⁶⁰ LVIA, fond 669, opis 3, była 3476, k. 32r–32v.

⁶¹ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 160–164v.

⁶² Ibid., k. 158v.

⁶³ M. RADWAN, I. WODZIANOWSKA, op.cit., s. 119.

⁶⁴ A. BOUDOU, *Stolica święta a Rosja*, t. 2, s. 27.

⁶⁵ I. HOŁOWIŃSKI, *Executorium decretum [...] Minscensis*, s. 46–48.

W V niedzielę po Trzech Królach, 5/17 II 1850 r., odbyła się analogiczna ceremonia w katedrze w Worniach – „spełnienie aktu ograniczenia”, czyli odczytanie bulli i dekretu delegata Hołowińskiego⁶⁶. Powitanie subdelegata miało nastąpić u bram miejskich⁶⁷. W tym dniu podpisane zostało pismo, w którym bp Żyliński przekazał bpowi Gintyllle oficjalny (sygnowany ręką i pieczęcią bpa Hołowińskiego) rękopis *Executorium* z poleceniem ogłoszenia go (w dniu świątecznym albo w niedzielę) wraz z polskim tekstem bulli papieskiej w parafiach, które dołączyły do diecezji⁶⁸.

W kilka dni później, 11/23 II 1850 r., bp Gintyło dopełnił formalności ze swojej strony i wysłał szereg pism powiadamiających o zmianach, które nastąpiły. Zawiadomienie z Worn o uroczystości ogłoszenia i faktycznym wcieleniu bp Gintyło wysłał do Petersburga delegatowi Hołowińskiemu⁶⁹ i do siedziby subdelegata w Wilnie⁷⁰. Dnia 16/28 lutego zawiadomił oficjalnie konsystorz w Telszach⁷¹.

W urzędowym liście do dziekanów przyłączonych ośmiu dekanatów bp Gintyło przypominał postanowienie zawarte w bulli *Universalis Ecclesiae cura* dotyczące odłączenia od diecezji wileńskiej 93 parafii zlokalizowanych w ośmiu dekanatach oraz parafii Rumszyski z dekanatu jezneńskiego, która została włączona do dekanatu kowieńskiego. Duchowieństwo świeckie pracujące w tych parafiach, zakonnicy i zakonnice zostali odtąd podporządkowani jurysdykcji biskupa żmudzkiego. Liczył on na ich „godne naśladowania wzory cnót i poświęcenia się”. Przyjmował ich „otwartym sercem i tuląc do łona nowo przybyłych na równi z dawnymi sobie podwładnymi kapłanami”, zapewnił o udzielaniu w razie potrzeby pomocy i rady. Na koniec ogłosił obowiązek dania odpowiedzi mającej charakter deklaracji wierności swojemu nowemu biskupowi⁷².

Dokument dotyczył wcielenia dekanatów i był adresowany do przełożonych klasztorów. W odpowiedzi księża poszczególnych parafii składali pisemne potwierdzenie otrzymania⁷³. Do włączonych dekanatów wysłano pisma sposobem przekazywania ich z parafii do parafii („kursoria”). Pisemne potwierdzenia służyły dość szybko, bo do końca lutego. Wyjątkami były dekanat kowieński, w którym wiosenne wezbrania rzek uniemożliwiły szybkie przemieszczanie się „kursorii” – tam potwierdzenia przesłano biskupowi

⁶⁶ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 270.

⁶⁷ Mylnie bp Żyliński twierdził, jakoby w Worniach nie było innego kościoła niż katedralny; zob. *ibid.*, k. 158v.

⁶⁸ *Ibid.*, k. 176–177. Tekst *Executorium*: *ibid.*, k. 178–269v.

⁶⁹ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 272–272v.

⁷⁰ *Ibid.*, k. 273–273v.

⁷¹ *Ibid.*, k. 274–275v.

⁷² *Ibid.*, k. 270–271; LVIA, fond 669, opis 3, była 3476, k. 32v–33.

⁷³ LVIA, fond 696, opis 2, była 165, k. 21.

17/29 marca⁷⁴ – oraz dekanat kurlandzki, skąd przysłano potwierdzenia dopiero 31 marca/12 kwietnia.

W tym samym czasie, gdy proboszczowie deklarowali posłuszeństwo nowemu biskupowi, przeprowadzono rozgraniczenie miejscowości leżących w okręgach parafialnych przecinających granicę guberni wileńskiej. Granice parafii dostosowywał do granic guberni dekretem bp Żyliński z 13/25 II 1850 r. Dokument napisany w języku łacińskim został przetłumaczony na polski i wysłany do parafii, których dotyczyła zmiana⁷⁵. Do parafii dokumenty docierały od 13/25 do 21 marca/2 kwietnia⁷⁶. Po ogłoszeniu zmiany proboszczowie niektórych miejscowości znajdujących się w granicach guberni wileńskiej zaprotestowali, że dokument zawiera błędy, i przedstawili poprawny przebieg granic. Biskup Żyliński sprostował więc ostatecznie granice między diecezjami wileńską a żmudzka pismem z 15/27 IV 1850 r.⁷⁷, natomiast pismo korygujące zostało przez biskupa rozesłane dziekanom 6/18 maja⁷⁸. Oficjalne dokumenty prostujące bpa Żylińskiego zostały potem dodane jako osobne do żmudzkiego *Executorium decretum*.

Jak wspomniano, z diecezji wileńskiej do diecezji żmudzkiej przeszło 8 dekanatów z liczbą 94 parafii: 14 w dekanacie abelskim, 9 kowieńskim (plus parafia Rumszyszki z dekanatu jezneńskiego), 9 kurlandzkim, 11 nowoaleksandrowskim, 12 poniewieskim, 8 semigalskim, 15 uciańskim, 15 wiłkomierskim. W parafiach tych posługiwało co najmniej 151 księży, którzy od stycznia 1850 r. funkcjonowali już w ramach diecezji żmudzkiej. W tabeli 1 wyszczególniono imiona i nazwiska duchownych oraz pełnione przez nich funkcje. Wykaz ten sporządzono według podpisów na deklaracjach o uznaniu dekretu rozgraniczającego. Faktyczna liczba duchownych, którzy przeszli do diecezji, z pewnością była wyższa, gdyż w wielu parafiach brakuje podpisów wikariuszy i kapelanów, nie wspominając o wielu zakonnikach. Diecezja żmudzka powiększyła się więc niemal dwukrotnie. W tabeli 2 przedstawiono zmiany w obrębie okręgów parafialnych zaszłe w wyniku delimitacji.

⁷⁴ „Gwałtowne poruszenie rzek z wezbraniem, którymi dekanat kowieński poprzerynany, pozazdrościło rychłemu obiegowi kursorii, jako się widzieć daje z tychże rewersów, iż po kilka dni na jednym miejscu przetrzymano, nim się ułatwiły przeprawy”; LVIA, fond 696, opis 2, była 165, k. 47.

⁷⁵ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 277–278v. Por. w języku polskim: *ibid.*, k. 279–280v. Bp Gintyło rozesłał do dziekanów i konsystorza dekret 25 lutego/9 marca i tego też dnia raportował subdelegatowi rozesłanie wykonanie zadania 25 II/9 III 1850 r.; *ibid.*, k. 281–283.

⁷⁶ LVIA, fond 696, opis 2, była 165, k. 64–66.

⁷⁷ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 284r–284v. Por. tekst polski: *ibid.*, k. 285r; Ignacy HOŁOWIŃSKI, *Executorium decretum de limitibus dioecesis Telsensis seu Samogitiensis*, Vilnae 1854, s. 74.

⁷⁸ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 286r–286v.

Tab. 1. Duchowieństwo, które przeszło z diecezji wileńskiej do żmudzkiej w wyniku nowego rozgraniczenia (1850 r.)

Dekanat ⁷⁹	Parafia	Duchowni
1	2	3
Abele	Abele	Wincenty Żarłecki – pleban, Marcin Pietkiewicz – wikary
	Czadosy	Martynian Paszkiewicz – pleban
	Hanuszyszki	Jan Plewako – pleban
	Jużynty	Ildefons Widziski – pleban
	Komaje	Ignacy Macewicz – pleban i dziekan
	Krewno	Józef Szylejko – pleban, Augustyn Barsewicz – wikary
	Kwetki	Franciszek Ferdynand Filipowicz – pleban
	Ponedel	Józef Dauksza – pleban, Hieronim Michałowski – wikary
	Poniemoń	Jerzy Bryning – pleban, Kasper Pargalewicz – wikary, Jacek Biretto – filialista w Suwejniskach
	Poniemuniek	Bonifacy Fiedorowicz – pleban
	Popiel	Dominik Sokołowski – administrator
	Rakiszki	Józef Welżewski – pleban, Bolesław Pankiewicz – wikary
	Skopiszki	Maciej Klimowicz – pleban, Donat Gutowski – wikary
	Żabiszki	Piotr Woytkiewicz – pleban
Kowno	Bopty	Mikołaj Pietraszewicz – pleban
	Kiejdany	Jerzy Olszewski – pleban i dziekan
	Kormiałów	Maciej Hedyk – administrator, Jerzy Markiewicz – kapelan w Łopkach
	Kowno – augustianie	Jan Rutkowski – przeor, Symplicjan Dauksza – „kurat kościoła parafialnego”
	Kowno – benedyktynki	Aleksandra Gongidówna – przełożona
	Kowno – bernardyni	Florian Gibaszewski – gwardian
	Kowno – bernardynki	Elżbieta Kozłowska – przełożona
	Kowno – dom siostr miłosierdzia	Helena Szepucińska
	Łabunów	Emeryk Missiewicz – pleban
	Opitołoki	Nikodem Skaczkowski – pleban
	Skorule-Janów	Stanisław Smuglewicz – administrator
	Wendziagoła	Justyn Sperski – pleban
	Żejmy	Szymon Grygaliński – pleban

⁷⁹ Około 1849 r. został zlikwidowany dekanat Kupiszki, a jego parafie zostały przeniesione do dekanatów Uciana (Kupiszki, Onikszy, Świadoście, Wieszynty, Dobejki, Poławień) i Wilkomierz (Kowarsk, Subocz, Rogów, Troupie, Wodakle, Traszkuny). Z kolei z dekanatu Uciana parafię Malaty włączono do dekanatu Giedrojcie, a Kukuciszki do dekanatu Święciany. Zob. *Directorium [...]* *Vilnensi in annum Domini MDCCCXLVIII*, Vilnae 1847; *Directorium [...]* *Vilnensi in annum Domini MDCCCL*, Vilnae 1849.

1	2	3
Jezno	Rumszyski	Adam Puzyna – pleban,
Nowoaleksan- drowsk	Aleksandrów	Franciszek Sawicki – pleban, Wincenty Babicki – wikary
	Antuzów	Michał Welżewski – pleban, Tadeusz Iwaszkiewicz – wikary, Grzegorz Budryk OFM – kapelan w Owilach
	Brasław	Piotr Dowgiłłowicz – pleban i dziekan, Bonawentura Chrucki – filialista w Plusach, Czesław Sawicki – filialista w Belmoncie, Józef Massalski – wikary, Jakub Targoński – filialista w Opsie
	Dryświaty	Ignacy Czerniecki – pleban, Zygmunt Monkiewicz – wikary, Benignus Janczewski – filialista w Rymsza- nach
	Dusiaty	Antoni Piotrowicz – pleban, Jan Brzostowicz – wikary, Benedykt Gosciowicz, Adam Brażewicz – filialista w Dawgielach
	Nowoaleksandrowsk	Feliks Paszkiewicz – pleban, Ignacy Utkiewicz – wikary
	Pelikany	Nikodem Małachowicz – pleban
	Smołwy	Bogusław Nowicki – pleban, Felicjan Ukinowicz? – wikary
	Sołok(i)	Franciszek Ratomski – pleban, Domicjan Szymkiewicz – wikary, Karol Wojciechowicz – filialista w Dukstach, Hieronim Markiewicz – filialista w Woja- szyszkach
	Widze	Jędrzej Ambroży Parmunowski – proboszcz, Klemens Zabłocki – mansonarz, Antoni Wiskont – wikary
Zawierz	Benedykt Trąbowicz – pleban, Jan Pajewski – wikary	
Poniewież (daw- niej: Upita)	Birże	Józef Stankiewicz – pleban i dziekan
	Brunowiszki	Mateusz Szyłejko – administrator
	Kryniczyn	Dominik Żuk – wikary i zastępca plebana
	Nowemiasto	Kazimierz Styrowicz – pleban
	Podbirże	Tadeusz Lichodziejewski – pleban
	Pompiany	Jerzy Ułasewicz – pleban
	Poniewież	Hipolit Wierciński – administrator
	Poswoł	Piotr Lilejko – administrator
	Remigoła	Franciszek Samulewicz – pleban
	Trusków	Wincenty Przywałowski – administrator
	Wobolniki	Ludwik Pawłowicz – pleban
	Wysokidwór	Stanisław Lukiański – pleban

1	2	3
Uciana	Bolniki	Augustyn Baczewski – administrator, Adam Borsteygo (Borsztejko) – wikary
	Dobejki	Stanisław Hryniewicz – pleban
	Kupiszki	Jan Jucewicz – pleban, Walerian Sołohub – filialista w Szymańcach
	Kurkle	Dominik Jabłonowski – pleban, Sylwester Kurklewski
	Leluny	Romuald Starewicz – pleban
	Onikszyty	Klet Węcłowicz – pleban, Julian Szymkowicz – wikary, Adam Elbowicz – kapelan w Androniskach
	Owanta	Kalikst Sawnor – pleban, Józef Kurmowicz – wikary, Jan Bernatowicz – kapelan w Skiemianach
	Poławień – domini- kanie	German Mohilewicz – przeor, Feliks Nichilewicz – pleban
	Sudejki	Józef Markiewicz – administrator
	Świadoście	Kanut Sawrynowicz – pleban, Jędrzej Maciejewski – wikary
	Tauroginy	Andrzej Boreyko – pleban, Wincenty Luwanowicz
	Uciana	Piotr Staszewicz – pleban i dziekan, Antoni Poborcewicz – wikary
	Użpole	Kazimierz Dopszewicz – pleban, Sylwester Grubiński – administrator, Mateusz Piotrowski – wikary
	Wieszynaty	Felicjan Piotrowski – pleban, Ignacy Trabsza – wikary
Wiżuny	Maciej Tuskiewicz – pleban, Marcin Wiktor Jursza – wikary	
Wiłkomierz	Bukańce	Antoni Akleński – pleban
	Dziewałów	Ferdynand Łakowicz – pleban
	Kowarsk	Józef Wolski – pleban
	Nidoki	Kazimierz Bedell – pleban
	Pobojsk	Jakub Czapowicz – pleban i dziekan, Jan Arwaszewicz – wikary, Ambroży Jamontt – kapelan w Chrzczenisz- kach, Florian Korczyński – kapelan w Wojt- kuskach
	Pogiry	Nikodem Pietraszko – pleban
	Rogów	Andrzej Dulski – pleban, Tomasz Pietraszewicz OP
	Siesiki	Michał Bujko – pleban w Siesikach, Jakub Baranowski – filialista w Ponaterach
	Subocz	Józef Januszkiewicz – pleban
Szaty	Piotr Baniewicz – pleban	
Traskuny – bernardyni	Teofil Nagrodzki – przełożony	

1	2	3
Wiłkomierz (ciąg dalszy)	Troupie	Franciszek Orwid – pleban, Józef Szczepowski – kapelan w Szyłach
	Upniko-Wieprze	Samuel Witkiewicz – pleban
	Wiłkomierz	Henryk Balewicz – pleban, Jakub Trumpowski – filialista w Towianach, Ignacy Bolewicz – kapelan w Widziszkach
	Wodakle	[Józef Żmujdecki – pleban, Jerzy Możejko – wikary] ⁸⁰
	Żmujdki	Kazimierz Matuszewicz – pleban, Józef Matuszewicz – kapelan w Pozelwie
Kurlandia	Alszwang	Jerzy Barcewicz – pleban
	Alteburg	Józef Sandowicz – pleban
	Goldynga	Edward Landsberg – pleban i dziekan
	Leny (Lehnen)	Jan Thiel – pleban
	Libawa	Jędrzej Berner – pleban
	Liwenhoff (Liwen Ber- sen)	[Mikulicz Andrzej] ⁸¹
	Mitawa	Marcin Szydłowski – <i>kurat</i> , Feliks Rogulski – wikary
	Szemberg	Jakub Kurmowicz – pleban, Kazimierz Soroczyński – wikary, Józef Gościcki – wikary
Semigalia	Bebra	Władysław Zahorski – pleban
	Dweta	Paweł Siuciłło – pleban
	Elerna	Dominik Leszczyński – pleban, Jerzy Prokop – filialista w Warnowiczach
	Iłuksza	Józef Tamulewicz – administrator i dziekan
	Jakobsztad	Justyn Bohdanowicz – pleban
	Ławkiesa	Józef Giedmin – wikary
	Smelin	Józef Stefanowicz – pleban
	Subocz	Józef Zaniewski – pleban

Źródło: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius, fond 696, opis 2, byla 165, k. 1–63v, 67–74; *Directorium [...] Telsensis [...] in annum Domini MDCCCL*, Vilnae 1849.

Tab. 2. Zmiany okręgów parafialnych pomiędzy diecezją wileńską a diecezją żmudzką w 1850 r.

Z parafii diecezji wileńskiej	Jakie miejscowości	Do parafii diecezji żmudzkiej
1	2	3
Daugieliszki	Kazimierzów, Medejszy, Mazany, Gierweły, Medyny, Lesniszki, Zabory, Kozłupiszki, Merłeniszki, Dworyszcze, Giedziuneli, Chomontów	Widze

⁸⁰ Brak ich podpisów w dokumentacji.

⁸¹ Brak jego podpisu w dokumentacji.

1	2	3
Daugieliszki, filia Rymszany	Wiłnoki, Wełuny, Wiłkocie, Melejkiški, Mazwiliszki, Gramontyski, Trokniszki, Gakiszi, Berdeksznie, Gejstence	Widze
Daugieliszki	Ogrodniki, Petrykany, Dajlidy, Uždele, Petrykany, Ogrodniki, Chmielowszczyzna	Sołok
Daugieliszki, filia Przyjaźń	Kozaczyzna 1, Kozaczyzna 2, Soboliszi, Janiszki, Efromańce, Ławkstanie, Dwórnapol, Gudziszki, Bojary, Nowa-Dzierewnia, Komisarzyski, Końce, Koniecpol, Romaniszki, Wincetynopol, Rupince, Podudzie, Jaksztyski, Gurby, Pogurbie	Sołok
Daugieliszki, filia Rymszany	Piecieniszki, Bużyski, Czyżuny, Jenułańce, Piecieniszki	Sołok
Daugieliszki	Rymszany (z filią) 1, Rymszany 2, Ołksna, Trypuckie, Wigutany, Żybaki, Gierdziuny, Bieniuny, Rudzie, Nagiany, Gandzianka, Pasamanie, Wedziniszki, Przybiszi ⁸² , Czerewiczki, Antalgie	Dryświaty
Łyngmiany	Szwederyszki, Szeryszki, Wojsznaryszki	Tauroginy
Łyngmiany	Zelmaniszki, Auksztaglinis, Ożwinty, Mieszkiniszki, Awiniszki, Ameniszki, Smalidyszki, Kozleniszki, Garbsze ⁸³ , Troki, Lubiszki ⁸⁴	Sołok
Kukuciszki	Smujliszi	Tauroginy
Giegużyn	Giegużyn (dwór), Wasilewszczyzna, Kosmowszczyzna	Skorule ⁸⁵
Malaty	Malkiasta, Skoduciszki, Kumpy, Kumpy 2, Rudyłce, Antomalkiasta, Giełaźniki ⁸⁶ , Szałtupie, Werbiszki, Liliszi, Bobylniki, Mokile, Jankietry ⁸⁷ , Medynie, Borejkie, Osipie, Podwornie, Szmujliszki	Owanta
Malaty	Żelwikście, Zołwy, Suginty (z filią), Paweliszki, Surażka, Mielniki, Jezieryszcze, Janejkiszki	Uciana
Szeszole	Wawrzynów (dwór), Lawzdańce, Miegucie, Gierklinia	Nidoki
Szeszole	Piełańce (dwór), Kazimierzów (dwór), Julianów (dwór), Matejkiszki, Rozaliszki (część należąca do dworu Piełańce)	Żmujdki
Widzieniszki	Gierstuciszki (dwór), Walentynów (dwór), Anusowka (dwór), Giełuże, Grodzie, Koniecpole, Gierstuciszki	Owanta
Widzieniszki	Dowboryszki (dwór), Daugudzie (dwór), Petronopol (dwór), Papiszki, Mejluny, Makugale, Dworniszki, Czyneliszki, Bendrynie	Bolniki

Źródło: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius, fond 696, opis 2, byla 849, k. 277–278; *Executorium decretum* [...] *Telsensis*, Vilnae 1854, s. 71–74.

⁸² W rękopisie: Prybiszki.

⁸³ W rękopisie: Garpsze.

⁸⁴ W rękopisie: Zubiszki.

⁸⁵ Zob. szkic sytuacyjny parafii skorulskiej: LVIA, fond 669, opis 3, byla 3176, k. 78.

⁸⁶ W rękopisie: Giełaźniki.

⁸⁷ W rękopisie: Inkietry.

Odezwy dotyczące zmiany granic diecezji zostały przyjęte przez dziekanów z posłuszeństwem, ale bez entuzjazmu. Z pewnością obojętności w tak ważnej kwestii nie było – księża w 94 parafiach zmieniali diecezję, w której zdobyli wykształcenie i przeżyli wiele lat życia kapłańskiego. Tylko „wysłużony dziekan pobojski” (tak się podpisał) podkreślił, że „we wszystkim wolę i postanowienie zwierzchności akuratnie spełniać będziemy”⁸⁸, a kapelan w Pozelwie obiecał „we wszelkich interesach swoich i potrzebach duchownych udawać się odtąd do zwierzchności diecezji żmudzkiej”⁸⁹. Niewątpliwie odnaleźć się w nowej administracji pomagało wcielanie całych dekanatów. Przenoszeni duchowni dzielili zatem los wraz z bliskimi sobie księżmi z sąsiedztwa.

W tym czasie, po kilkunastu latach braku ordynariusza w Worniach, rządy w diecezji objął dotychczasowy rektor seminarium Maciej Wołonczewski. Jego konsekracja odbyła się 24 II/8 III 1850 r. w Petersburgu⁹⁰. Miesiąc później, 29 marca/10 kwietnia, subdelegat apostolski zawiadomił nowego ordynariusza, że jego powinnością jest dopilnować, aby dokumenty rozgraniczające zostały ogłoszone⁹¹. Trudno powiedzieć, w ilu jeszcze parafiach nie ogłoszono bulli papieskiej i dekretu. Zapewne było to też wprowadzenie nowego biskupa w obowiązek przejęcia i dalszego poprowadzenia sprawy.

Kwestia rozgraniczenia w diecezji żmudzkiej zmierzała więc do końca. Po zakończeniu przepisanych procedur, u schyłku lata, 9/21 IX 1850 r., bp Wołonczewski raportował subdelegatowi apostolskiemu, że „bullam [...] unacum [...] decreto in omnibus ecclesiis promulgatam esse”⁹². Pozostało jeszcze ujedynolicić stosowanie prawa w poszerzonej niemal dwukrotnie diecezji. Z tego powodu bp Wołonczewski, chcąc poznać nowe parafie, wydał instrukcję do przeprowadzenia wizytacji generalnej diecezji. Instrukcja, która dokładnie zalecała, co mają sprawdzać dziekani, była również swego rodzaju przedstawieniem reguł prowadzenia parafii w diecezji żmudzkiej⁹³.

W rok po rozgraniczeniu diecezji żmudzkiej, wileńskiej i mińskiej, 30 X/11 XI 1850 r., ukończono *Executorium decretum* dla diecezji kamienieckiej⁹⁴. Niedługo potem, 8/20 XI 1850 r., nastąpiło erygowanie nowej diecezji chersońskiej⁹⁵. Na wiosnę kolejnego roku, 31 III/12 IV 1851 r., bp delegat Hołowiński wysłał do Piusa IX list, w którym zreferował przebieg wykonanych działań

⁸⁸ LVIA, fond 696, opis 2, była 165, k. 13.

⁸⁹ Ibid., k. 25.

⁹⁰ Prekonizacja: 16/28 IX 1849 r., ukaz Mikołaja I rozkazujący objęcie biskupstwa telszewskiego: 14/26 I 1850 r.; zob. M. VALANČIUS, op.cit., s. 492. Ukaz o wyniesieniu do godności biskupa: 17 II/1 III II 1850 r., instalacja w katedrze: 9/21 IV 1850 r.; zob. LVIA, fond 669, opis 3, była 3476, k. 33v.

⁹¹ LVIA, fond 696, opis 2, była 849, k. 287.

⁹² Ibid., k. 288.

⁹³ LVIA, fond 669, opis 3, była 3476, k. 34v–37.

⁹⁴ *Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich*, s. 48.

⁹⁵ Ibid., s. XVIII.

związanych z delimitacją. Do listu dołączył kilka tomów dokumentacji na temat siedmiu diecezji metropolii mohylewskiej. Dokumenty zostały sporządzone w co najmniej dwóch egzemplarzach i wysłane dwójako: drogą nieoficjalną i zgodną z literą prawa, to znaczy pocztą dyplomatyczną poprzez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Petersburgu⁹⁶. Nie znamy szczegółowo zawartości pism wysłanych przez bpa Hołowińskiego. Wydaje się jednak, że zawarta w nich treść nie rzuci nowego światła na kwestię delimitacji diecezji żmudzkiej. Sam bowiem w kolejnym (tym razem tajnym) liście do papieża podsumowywał: „wykonanie rozgraniczenia innych [niż chersońska – J.B.] diecezji znalazło swoje zakończenie bez wielkiego trudu i ciężaru, ponieważ nie była tu konieczna interwencja rządu, a na niechęć ministerstwa, wzrastającą z dnia na dzień, całkowicie przymknąłem oczy”⁹⁷.

Podsumowując, wszystkie opisane działania w diecezjach żmudzkiej i sąsiedniej wynikały z realizacji konkordatu zawartego przez Rosję i Stolicę Apostolską w 1847 r. Delimitację zarządził papież i car, a wykonawcami byli koadiutor mohylewski bp Ignacy Hołowiński (delegat) i bp wileński Wacław Żyliński (subdelegat), którzy wskazywali konkretne zadania biskupom poszczególnych diecezji. Choć wcielono w życie tę część konkordatu, która dotyczyła zmiany podziału administracyjnego i dostosowania jej do tego, który obowiązywał w państwie rosyjskim, carat nadal zwlekał z wprowadzeniem w życie postanowień dotyczących uposażenia hierarchii nowo powstałej diecezji chersońskiej. We wspomnianym poufnym liście abpa Hołowińskiego z 28 IV/10 V 1851 r. autor podkreślił, że mimo podpisanego cztery lata wcześniej konkordatu działania rosyjskie nadal zmierzają do stopniowego zwalczania Kościoła rzymskokatolickiego i umacniania dominacji Cerkwi prawosławnej. Rozgoryczenie arcybiskupa powiększał fakt, że umowa z 1847 r. przyniosła katolikom w Rosji (niestety płonną) nadzieję na polepszenie ich sytuacji⁹⁸.

Ostatnim aktem w sprawie rozgraniczenia było opublikowanie drukiem *Executoriorum decretorum*. Dla diecezji kamienieckiej, łucko-żytomierskiej i mohylewskiej⁹⁹ miało się to odbyć już w 1850 r.¹⁰⁰ Dla pozostałych – dopiero po kilku latach: dla diecezji wileńskiej na przełomie 1853 i 1854 r.¹⁰¹, dla

⁹⁶ M. RADWAN, I. WODZIANOWSKA, op.cit., s. 110–111.

⁹⁷ Ibid., s. 119.

⁹⁸ Ibid., s. 114–115.

⁹⁹ Jan Skarbek podał, że druk ten liczy 36 stron i nie zawiera daty i miejsca wydania; zob. *Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich*, s. XXII. Być może jest to tożsame z wymienianym u Estreichera *Epistola pastoralis data Petropoli die 9 decembris 1850?* Zob. Karol ESTREICHER, *Bibliografia polska XIX. stulecia*, t. 2: (G–L), Kraków 1874, s. 144–145.

¹⁰⁰ *Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich*, s. XVI.

¹⁰¹ Dnia 9/21 XI 1853 r. bp wileński Wacław Żyliński dał imprimatur na druk, a 16/28 XII 1853 r. druk zaakceptowała cenzura; zob. I. HOŁOWIŃSKI, *Executorium decretum de limitibus Dioecesis Vilnensis*, [na odwrocie okładki].

źmudzkiej – na wiosnę 1854 r.¹⁰², a dla mińskiej – na początku 1855 r.¹⁰³ Nie wiemy, czy powstało *Executorium* dla diecezji chersońskiej. Mamy nadzieję, że wątki te zostaną rozwikłane w kolejnych pracach poświęconych innym diecezjom.

ANEKSY

ANEKS I

Tytuł: Bulla papieża Piusa IX Universalis Ecclesiae cura w tłumaczeniu na język polski.

Autor tłumaczenia: nieznany (ks. Stanisław Downarowicz?).

Data wydania w języku łacińskim: 1848 r.

Data tłumaczenia: 1849 r.

Miejsce przechowywania tłumaczenia: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius, fond 696, opis 2, byla 849, k. 168–175.

Miejsce publikacji: nieznane/brak.

[k. 168] Bulla Piusa IX o rozgraniczeniu diecezji katolickich łacińskiego obrządku w Imperium Rosyjskim, jak i o utworzeniu chersońskiej diecezji.

[k. 169] W imię Pańskie. Amen.

Wszem ma być wiadomo i wszędzie jawne, że roku od narodzenia Pana naszego Jezusa Chrystusa MDCCCLVIII dnia XIV miesiąca września, a papieżstwa najświętszego pana naszego Piusa IX roku trzeciego, ja oficjał deputowany widziałem i czytałem pewne listy apostolskie pod pieczęcią ołowianą wydane następnego brzmienia, jako to.

Pius biskup, sługa sług bożych. Dla wiecznej pamięci.

Piecza o Kościół powszechny od Boga nam zlecona żąda i domaga się, abyśmy cały, jak się szeroko rozciąga, świat chrześcijański ojcowską miłością objąwszy, żadnej nigdy nie opuścili części w naszym apostolskim czuwaniu i troskliwości, a równie i w najdalszych od tej świętej stolicy krajach mogli sprawić, wiary naszej najświętszej i duchownej pomyślności wiernych całymi siłami zaradzać, wedle tego, cobyśmy uznali do wykonania najlepszym dla boskiej

¹⁰² Dnia 6/18 II 1854 r. bp źmudzki Maciej Wołonczewski dał imprimatur na druk, a 21 III/2 IV 1854 r. nastąpiła akceptacja cenzury; zob. I. HOŁOWIŃSKI, *Executorium decretum de limitibus dioecesis Telsensis seu Samogitiensis*, [na odwrocie okładki].

¹⁰³ Dnia 19 XI/1 XII 1854 r. bp Adam Wojtkiewicz dał imprimatur, a 3/15 I 1855 r. nastąpiła akceptacja cenzury; zob. I. HOŁOWIŃSKI, *Executorium Decretum de limitibus Dioecesis Minsensis*, [na odwrocie okładki].

chwały i dusz zbawienia. Stąd, zaledwieśmy tajemniczym wyrokiem boskiej opatrności na tej najwyższej księcia apostołów katedrze umieszczeni, przyjęli sprawowanie rządu całego Kościoła, natychmiast bez żadnej zwłoki obrócić się ojcowski umysł i staranie nasze do najobszerniejszych Rosyjskiego Imperium krajów, w których niegdyś opowiadacze Słowa Bożego, posłani także od łacińskiego Kościoła, największe prace i wszelkie najcięższe niebezpieczeństwa mężnie i stale przecierpiawszy, albo też samą tryumfalną męczeństwa koronę osiągnąwszy, pierwsi od najdawniejszych czasów zwiastowali i rozszerzyli zbawienną Chrystusa wiarę, nie zaniedbując niczego, przez co by [k. 169v] mogli owe ludy od błędów ciemności do światła prawdy katolickiej doprowadzić.

Trzymając się przeto świetnych śladów czcigodnej pamięci naszego poprzednika Grzegorza XVI, weszliśmy z najjaśniejszym i najpotężniejszym władcą Mikołajem I cesarzem rosyjskim i najjaśniejszym królem polskim w umowy i użyliśmy wszelkich starań i narad, abyśmy [mogli] stan katolickiej religii do lepszego tam położenia przywieść i wiecznemu tych wiernych zbawieniu zaradzić zdołali. A chociaż za Bożą pomocą wieleśmy mogli załatwić, w czym ów najjaśniejszy monarcha gotową i życzliwą chęcią zaspokoił nasze żądania, nie mało jednak rzeczy głównych, zaiste i największej wagi, pozostało przyprować do pożądanego końca, jak się to z naszej konsystorskiej allokucji, w tym samym dniu mianej i drukiem ogłoszonej, jasno i otwarcie pokazuje. Gdy zaś oprócz diecezji leżących w Królestwie Polskim podległym tegoż monarchy dzierżawie znajduje się jeszcze w najobszerniejszym Rosyjskim Imperium sześć łacińskiego obrządku diecezji, których granice szczęśliwej pamięci Pius VI poprzednik nasz ze swej apostołowskiej troskliwości dla dobra tychże wiernych starał się ustanowić swemi apostołskimi listami dnia 18 miesiąca listopada roku 1798 wydanymi pod ołowianą pieczęcią, które się zaczynają: *Maximi undique pressi*, przeto my przed oczyma mając położenie obecne tychże diecezji w Imperium Rosyjskim i różne okoliczności rzeczy, miejsc i czasów, natężyliśmy ku temu nasze starania, aby ukochane te owce używać mogły pożyteczniejszego zarządu i większych pomoc[y] duchownych.

Dlatego między innymi, co zostało postanowione, zastrzeżono, aby sześć pomienionych diecezji łacińskiego obrządku, już istniejących w Imperium Rosyjskim, nowymi granicami opisane były i nowe biskupstwo także łacińskiego obrządku, z dwoma sufraganatami w mieście Chersoniu utworzone zostało, przez co by w tych obszernych krajach biskupi ku pozyskaniu zbawienia własnej trzodzie łatwiej i wygodniej przykładać się mogli. Co wszystko długo i pilnie rozważywszy, a wybraną z wielebnych braci naszych świętego rzymskiego Kościoła kardynałów kongregację do narady wezwawszy, wznieśliśmy się później ku tej [k. 170] nadziei, że to nowe rozgraniczenie diecezji i ustanowienie nowego biskupstwa ku dobru katolickiej religii i pożyteczniejszemu sprawowaniu rzeczy świętych poprowadzi. A przeto zgodzenie się wszystkich, któ-

rych by to obchodzić mogło, ilekroć razy byłoby potrzebne, całkowicie zastępując bez żadnej przeszkody wszystkich innych rzeczy godnych nawet szczególowej i osobistej wzmianki, w pewnej wiadomości i dojrzałym rozważeniu naszym, pełnością apostołskiej władzy, temże pismem stanowimy, aby z siedmiu wspomnianych łacińskiego obrządku diecezji jeden, to jest mohylewski, Kościół zatrzymał metropolitalne prawo i godność, którymi już dawno jest zaszczycony, inne zaś już postanowione Kościoły, jako to: wileński, żmudzki, miński, łucki z żytomierskim połączony, kamieniecki, a także chersoński Kościół, dziś po raz pierwszy mający się, jak niżej będzie, podnieść do biskupiej godności, zachowały swe prawa i były sufraganatami tegoż metropolitalnego Kościoła mohylewskiego.

Aby zaś tychże diecezji dobre mieć granic opisanie, które by ku pożyteczniejszemu rzeczy świętej sprawowaniu służyło, po uprzednim krajów i miejsc wszystkich rozłączeniu potrzebnym dla tego nowego rozgraniczenia, a także po zupełnym zastąpieniu zgodzenia się wszystkich, których to obchodzi, i po usunięciu wszelkich przeciwnych postanowień zasługujących na jakąkolwiek wzmiankę i niewzruszoność, które wyraźnie unieważniamy, ten nowy wedle stanu miejsc i krajów, ku większemu tychże wiernych pożytkowi, rozdział i rozgraniczenie tychże Kościołów w Imperium Rosyjskim, tym pismem i tąż pełnością władzy apostołskiej uchwalamy i stanowimy w sposób następny, jako to.

Metropolitalny mohylewski Kościół obejmuje razem z Wielkim Księstwem Finlandzkim te wszystkie Rosyjskiego Imperium części, które się w innych pomienionych sześciu diecezjach nie zawierają.

Biskupi Kościół wileński będzie miał te granice, jakimi się obecnie gubernia wileńska i grodzieńska opisują.

Biskupi Kościół żmudzki składać się będzie z tych granic, które mają teraz gubernia kurlandzka i kowieńska.

Biskupi Kościół miński dzisiejszymi granicami [*k. 170v*] guberni mińskiej zostanie określony.

Biskupi Kościół łucki z żytomierskim połączony będzie posiadał granice, jakimi teraz gubernie kijowska i wołyńska są ograniczone.

Biskupi Kościół kamieniecki opiszę się granicami, jakie ma obecnie gubernia podolska.

Chcemy jednak, aby tylko co pomienione Kościoły, to jest metropolitalny mohylewski i innych pięć już istniejących w Rosyjskim Imperium, zatrzymały koniecznie te same sufraganie, jakie pierwiej posiadały, ze stałym zachowaniem ich liczby, nazwania i miejsca ich pobytu – jak to we wspomnianych szczęśliwej pamięci Piusa VI naszego poprzednika listach było postanowione – jednak z dołączeniem tych przemiań, które z przyczyny nowego tychże diecezji rozgraniczenia musiały nastąpić, a które w tymże naszym piśmie są wykazane.

Metropolitalny mohylewski trzech sufraganów zatrzymuje. Gdy zaś jeden z nich miał pomieszkanie w mieście Kijowie, które do diecezji łucko-żytomierskiej zostało teraz przyłączone, potrzeba więc, aby egzekutor tego listu miejsce pobytu teże sufraganii, mające być od tej stolicy zatwierdzone, wyznaczył w diecezji mohylewskiej. A ponieważ wileńska diecezja cztery posiadała sufraganie, z których jedna była umieszczona w Kurlandii, należącej dziś do żmudzkiej diecezji, przeto wileńska diecezja trzy tylko nadal mieć będzie sufraganie, z których jedna w samym mieście Wilnie, druga w Trokach, a trzecia w mieście Brześciu ma przebywać. A chociaż diecezja żmudzka miała pierwaj dwie sufraganie, jednak gdy teże diecezji Kurlandia została przydana, a więc będzie ustanowiona w teże diecezji trzecia sufragania z pomieszkaniem, jak dawniej, w Kurlandii. Po dokonaniu tych tylko przemian zachowują inne diecezje całkiem te same sufraganie, jakie pierwaj posiadały. Chcemy także, aby wszystkie tychże Kościołów kolegia kanoników pozostały w tym sposobie i formie, w jakich tymiż apostołskimi listami były ustanowione i uważamy ze wszelką zaiste usilnością, aby we wszystkich kolegiach kanoników jakiegokolwiek katedralnego kościoła, wedle przepisów świętych kanonów, było dwóch [k. 171] kanoników, z których jeden kanonika teologa, drugi kanonika penitencjariusza obowiązek pełnić umiejętnie i pobożnie starali się, jak to tenże poprzednik nasz Pius VI w oso[b]nych swoich lista po tylekroć zalecał.

A kiedy miasto Chersoń, które jest stolicą całej chersońskiej guberni, leżące przy Morzu Czarnym i przydatnością miejsca, i żywnością ziemi, i mnóstwem mieszkańców, i wygodą morskiego portu, i licznym a pięknym zabudowaniem, jak i innymi zaletami liczy się słusznie między sławniejszymi u brzegów tego morza miastami; a przeto umyśliliśmy tenże gród biskupią godnością przyozdobić. Dlatego z własnej chęci, z pewną wiadomością i pełnością naszej apostołskiej władzy, mocą tego pisma to samo miasto Chersoń na gród biskupi podnosimy i stanowimy ze wszystkimi w ogóle i po szczególe prawami, honorami, przywilejami, prerogatywami, indultami, których inne biskupie Kościoły w Imperium Rosyjskim kanonicznie istniejące używać, posiadać i osiągać zwykły. Dla ustanowienia zaś diecezji tego nowego biskupstwa chersońskiego, tąż samą powagą naszą apostołską, tymże pismem od własności, władzy sprawowania i rządu jakiegokolwiek, bądź biskupstwa, bądź wikariatu apostołskiego na zawsze wyjmujemy, rozłączamy, rozdzielamy wszystkie kraje i miejsca w granicach Rosyjskiego Imperium, ale nie za granicami tego państwa leżące, tak w prowincji Georgii, jak w prowincji Besarabii, a także wszystkie ziemie guberniów chersońskiej, jekaterynosławskiej, taurydzkiej, saratowskiej, astrachańskiej i krajów, które razem z pomienioną Georgii prowincją w ogólnym kaukaskim zarządzie rosyjskim zawierają się, z temiż granicami, w jakich obecne pomienione kraje i miejsca zostają i wszystkie te miejsca i kraje temuż chersońskiemu biskupowi wydzielamy, poddajemy tak, że owego biskupstwa

w każdym czasie biskup w tychże samych miejscach wszelką biskupią władzę i urząd pasterskiej posługi wolnie i godziwie ma wykonywać, a wszyscy tychże miejsc i krajów mieszkańcy temuż chersońskiemu biskupowi w rzeczach odnoszących się do religii ulegać powinni.

Lecz kiedy teraz nowe to biskupstwo wcale nie mogło być opisane mniejszymi granicami i rozciąga się po najrozleglejszych owych krajach daleko i sze[k. 171v]roko, abyśmy więc lepszym, na jaki się zdobyć można, sposobem [mogli] zaradzić potrzebom duchownym tych wiernych, którzy od biskupiej stolicy niezmiernie są oddaleni, a także abyśmy samemu biskupowi chersońskiemu w rządzie i sprawowaniu najobszerniejszej diecezji podali stosowną pomoc, przedsięwzięliśmy dwie tymczasem sufraganie tegoż chersońskiego biskupstwa ustanowić. A przeto tąż powagą naszą apostolską dwa sufragany w nowym biskupstwie chersońskim tymże pismem wnosimy, stanowimy i uchwalamy, z których jeden w mieście Saratowie ma przebywać, drugi zaś bez oznaczonego i stałego miejsca pobytu ma się znajdować przy boku biskupa chersońskiego, z tym jednak, aby tenże biskup wedle swego zdania mógł używać pomocy tego sufragana w zawiadowaniu swej diecezji i swobodnie go mógł posyłać, bądź do prowincji Georgii, bądź do innych miejsc chersońskiego biskupstwa, jak to uzna za rzecz potrzebną dla większego swej trzody dobra i pożytku w Panu. A ponieważ w tak wielkiej odległości od miasta Chersonu niełatwo można wiedzieć, jaki tam kościół czci boskiej poświęcony, należy przed innymi ozdobić godnością i prawami katedry, przeto pisma tego egzekutorowi, którego niżej wymienimy, dajemy władzę, aby naszą apostolską powagą podniósł na chersońską katedrę ten kościół, który sam uzna za przydatniejszy i ozdobniejszy, a razem ogłosić ma, że ten kościół używać powinien wszystkich po szczególe i w ogóle honorów, praw, przywilejów, indultów, jakich inne katedralne kościoły w Rosyjskim Imperium słusznie używają i posiadają. Tenże kościół katedralny chersońskiej diecezji ma być tytułem, czyli imieniem nazwany, i w nim katedra, stolica i godność biskupia mają być ustanowione dla jej pasterza, który ma się nazywać chersońskim biskupem i powinien przewodniczyć temuż kościołowi, miastu i diecezji chersońskiej tymże samym zupełnie sposobem, tąż jurysdykcją, tymiż samymi prawami, honorami, przywilejami, prerogatywami, których biskupi innych kościołów w Rosyjskim Imperium wedle przepisu świętych kanonów używają i posiadają.

Aby zaś w tym kościele jaśniała ozdoba domu Bożego [k. 172] i aby tam odprawiały się nabożeństwa i wszystkie msze, święte obrzędy i modlitwy, które ku większej chwale Bożej i ku duchownemu wiernych zbudowaniu tak wiele przyczyniać się zwykły, chcemy i zalecamy, aby katedralna kanoników kapituła natychmiast była ustanowiona. To kolegium kanoników składać się będzie z dziewięciu duchownych mężów, to jest z dwóch prałatów albo godności prepozyta i archidiacona, z czterech kanoników, z których jeden kanonika teo-

loga, drugi kanonika penitencjariusza obowiązek mają na zawsze sprawować pilnie, trzeci wreszcie wszystkie plebańskie powinności ze zwykłymi prawami wiecznie i pilnie ma odbywać w tym kościele katedralnym, któremu powinna być wyznaczona parafia, a jej prawna piecza ma leżeć na samej kapitule, czynkowa zaś ma się wykonywać, jak wyżej powiedziano, przez jednego z kanoników. Tym sześciu kanonikom dodają się trzej mansjonarze, czyli beneficjaci, również wiecznym ustanowieniem. To jednak naprzód pilnie i religijnie ma być zachowane wedle naszego rozkazu, aby wspomniane beneficja, a zwłaszcza kanonie dwóch godności, jak i teologa, penitencjariusza i plebana zostały takim powierzone mężom, którzy by byli godnymi, sposobnymi i posiadali pobożne przymioty, a przeto rozkazujemy, aby prebendy kanonika teologa penitencjariusza i plebana były dane po uprzednim konkursie, wedle przepisów trydenckiego soboru. Chcemy zaś, aby to kolegium kanonicze chersońskiego katedralnego kościoła, gdy prawnie zostanie ustanowione, używało tychże samych choralnych ubiorów i wszystkich w ogóle i poszczególne łask, przywilejów, honorów, indultów, jakie mają inni w Rosyjskim Imperium kapituły katedralnych kościołów, byleby były w użyciu i nieudzielone ze szczególniejszej łaski, albo dane i pozyskane z przyczyny jakich osobliwszych zasług. Polecamy staraniu egzekutora tego pisma, aby gdy nastąpi ustanowienie chersońskiej katedralnej kapituły, podał temuż kolegium kanoników do przyjęcia kapitularne statuta, które postanowieniem świętych kanonów i apostolskim uchwałem w żaden sposób nie mają się sprzeciwiać, lecz owszem winny się z nimi godzić, równie jak inne drugich katedralnych kapituł statuta, co były zatwierdzone, często wzmiankowanym apostolskim [k. 172v] listem czcigodnej pamięci Piusa VI naszego poprzednika. Rozkazujemy, aby te statuta katedralnego chersońskiego kościoła, gdy będą ułożone, zostały poddane pod sąd tej apostolskiej stolicy dla pozyskania sankcji tejże świętej stolicy. A kiedy sposobne ministry Kościoła mogą się tylko uformować z kleryków najlepiej ukształconych, chcemy przeto, aby w mieście Chersoniu było ustanowione seminarium kleryków, w którym by, wedle najmędrszej i najopatrzniejszej myśli trydenckiego soboru, mogli młodociani klerycy prawie od dziecinnego wieku ułożyć się dojrzałe i pilnie do wielkiej pobożności, cnoty i kościelnej karności, a razem najstaranniej ukształcić się w nauce całkiem katolickiej, dalekiej zupełnie od wszelkiego niebezpieczeństwa jakichkolwiek błędów. I tu nie możemy dość wrazić biskupowi chersońskiego kościoła, iżby wielokroć razy potrzeby jego owczarni będą wymagać, nie omieszkiwał nigdy rozsyłać po swojej diecezji kapłanów, którzy by pełniąc obowiązek misjonarski, mogli nieść katolikom wszystkie duchowne pomoce. Co tym łatwiej ten biskup zdoła wykonać, gdy uchwalono, że ci księża będą na koszcie rządowym. Co się zaś tyczy doczesnych środków utrzymania. Tenże najpotężniejszy i najjaśniejszy cesarz rosyjski i prześwietny król polski raczył przyrzec, że się łaskawie starać będzie o to wszystko i zdziała, aby

zbawienne to dzieło szczęśliwie zostało dokonane. A przeto w samym mieście Chersonie budowa dość przystojna, przydatna i bliska, ile być może, katedralnego kościoła, ma być nabyta dla pomieszkania biskupa, równie z inną budową, dość obszerną i wygodną, mającą się przeznaczyć dla seminarium kleryków. Co się zaś tkanie dochodów, które niezbędnie są potrzebne, aby wszystkie rzeczy należące do tegoż chersońskiego biskupa otrzymały pożądaną skutek, będzie miał biskupi stół, jak już postanowiono, rocznego przychodu cztery tysiące czterysta osiemdziesiąt rubli srebrnych, a każdy z dwóch jego sufraganów posiadać będzie pensję, jaką mają inni biskupi sufragani w Rosyjskim Imperium, to jest rocznego dochodu dwa tysiące rubli srebrem. Dla kanoników zaś i mansjonarzy katedralnego kościoła chersońskiego i na utrzymanie tegoż kościoła i potrzeb ołtarza, a także dla naby[*k. 173*]cia albo poprawy świętych sprzętów i na inne rzeczy jakiegokolwiek rodzaju, które są koniecznie potrzebne dla przyzwoitego wykonywania czci Bożej, a równie dla ustanowienia i utrzymania diecezjalnego seminarium naznaczy się fundusz podobnie jak w innych diecezjach, który by jednak wszystkim potrzebom diecezjalnym zupełnie odpowiadał.

Stanowimy, że z dochodów stołowych biskupa chersońskiego ma być opłacona taksa dla kamery trzydzieści trzy czerwonych złotych z trzecią częścią dukata, którą takse do kamery apostolskiej i w księgach świętego kolegium wedle zwyczaju zapisać rozkazujemy.

Aby zaś każdy biskup mógł znać jurysdykcję własnego Kościoła i dokładnie ją wykonywać, poruczymy egzekutorowi tych listów, aby on oddzielnymi dekrétami, które później mają być poddane pod sąd i sankcję tej apostolskiej stolicy, liczbę, nazwanie i granice parafii należących do każdej diecezji jak najpilniej wymienił. Gdy zaś postanowiono, że konwenta i klasztor, tak męskie, jak żeńskie w całym Rosyjskim Imperium obecnie istniejące (których z górą sto się znajduje) mają być koniecznie zachowane i że ich nadal zmniejszać bynajmniej nie można bez uprzedniej i wyraźnej tej świętej stolicy powagi, polecamy i rozkazujemy temuż egzekutorowi w tychże dekrétach z największą pilnością wyłożyć, [jak] wiele tam jest konwentów i klasztorów, i ściśle odpowiedzieć, w jakich się miastach znajdują, jakiego są zakonu, obrządku, nazwania i reguły, [jak] wiele jest osób w każdym konwencie i klasztorze, które wedle prawideł zakonnych żyją. Nadto chcemy, aby tenże egzekutor w tychże dekrétach z równą pilnością wyłożył nazwanie i rezydencję wszystkich sufraganów, które obecni powinny być miane i zachowane we wszystkich pomienionych kościołach, jak to w rzeczonych apostolskich listach Piusa VI było postanowione.

Aby zaś wszystko wyżej rozporządzone mogło być prawnie, szczęśliwie i prędko przywiedzione do najpożądanejszego skutku, wybieramy, stanowimy i deputujemy kochanego syna Ignacego Hołowińskiego elekta biskupa karysteńskiego w stronie niewiernych, sufragana i koadiutora z przyszłym następ-

stwem [k. 173v] arcybiskupa mohylewskiego na egzekutora tegoż pisma i jemu udzielamy wszystkich władz przydatnych i potrzebnych, aby wszystko wyżej rozporządzone mógł i zdołał wolnie i godziwie dokonać, uchwalić i postanowić delegowaną sobie apostolską władzą, a nadto temuż kochanemu synowi Ignacemu dajemy władzę, aby do zupełnego wszystkich rzeczy wykonania subdelegował albo jedną, albo wiele osób prawością, wiarą i religią szanownych, i kościelną godnością zaszczyconych, zwłaszcza w niektórych bardzo odległych miejscach, kędy sam nie może się udać, i tak sam ukochany syn Ignacy, jak osoba lub osoby od niego subdelegowane jakąkolwiek kwestię mogącą się czasem zrodzić w tym akcie egzekucji, nawet ostatecznie z usunięciem wszelkiej apelacji wolnie i godziwie mogą i mają władzę, i każdy z nich względnie może i ma władzę z zachowaniem jednak tego, co z prawa należy zachować.

Temuż zaś kochanemu synowi Ignacemu wyraźnie poruczymy i rozkazujemy, aby egzemplarz wszystkich aktów, które tak sam, jak jego subdelegowani sporządzą przy wykonaniu obecnego pisma w przeciągu sześciu miesięcy po dokończonym wypełnieniu wszystkiego, co się w tymże liście zawiera, odesłał do tej apostolskiej stolicy w oryginale dla chowania ich w archiwach naszej kongregacji w rzeczach konsystorskich przełożonej.

Obecne pismo i to wszystko, co jest w nim zawarte i postanowione, choćby na przyszłość jakim bądź sposobem w rzeczach wyżej oznaczonych nie godzili się mający lub roszcący prawo albo interes którykolwiek jakiego bądź stanu, stopnia, dostojności i godności, a nawet zasługujący na szczególną poimienią wzmiankę i wyrażenie, bądź dlatego, że przy wykonywaniu rzeczy wyżej postanowionych nie byli wezwani, bądź że dostatecznie, albo nie dosyć, albo całkiem nie byli słuchani, bądź z innej jakiegokolwiek, choćby pokrzywdzenia lub drugiej prawnej i najuprzywilejowanej, przyczyny, barwy, pozorów i ustawy zawartej nawet w księdze prawa, w żadnym czasie bądź dla podejścia i zatraty, bądź dla nieważności, bądź dla braku zgody naszej intencji albo tych, których to obchodzi, bądź dla innego jakiegokolwiek niedo[k. 174]statku, jakkolwiek wielkiego, nieprzychodzącego dziś na myśl i należącego do samej istoty rzeczy, bądź też z powodu tego, że w rzeczach wyżej pomienionych uroczyście lub cokolwiek innego, co powinno być wypełnione i zachowane, nie zostało wypełnione i zachowane, bądź że przyczyny, dla których obecne pismo zostało wydane, byłyby niedostatecznie przywiedzione, sprawdzone i usprawiedliwione, albo z jakichkolwiek drugich powodów lub pozorów nie ma być wyrzeczony pismo przyganiane lub w inny sposób naruszane, zawieszane, ścieśniane, ograniczane albo pod spór poddawane i nie wolno przeciw niemu żądać zwrócenia na nowo całkiem do początku tej sprawy, albo nowego posłuchania, albo jakiego bądź sposobu sprawiedliwości wziętego z prawa i praktyki, albowiem to pismo z powodu jakiegokolwiek przeciwnych postanowień, odwołań, uchwał, ogłoszeń czy powszechnych, czy szczegółowych, jakim bądź sposobem i z ja-

kich bądź przyczyn wedle potrzeby czasu wydanych, bynajmniej się nie narusza i zawsze jest i będzie od nich wyjęte, i jako z obowiązku najwyższej pasterskiej pieczy i z pełności apostołskiej władzy wydane i wypływające pozostaje, i będzie wszechstronną mocą na zawsze trwałe i obowiązujące, i ma osiągnąć i utrzymać swój zupełny i całkowity skutek, i od wszystkich, do których się to jakimkolwiek sposobem ściąga lub ściągać będzie, wiecznie na przyszłość i nienaruszenie ma być zachowane i tegoż Kościoła chersońskiego nowo ustanowionego i innych Kościołów w Rosyjskim Imperium już istniejących biskupom, kapitułom, kanonikom i innym, do których pożytku obecne pismo nasze zmierza, ma na wieczne czasy służyć i pomagać. I ci sami w rzeczach wyżej pomienionych, tak w ogóle, jak po szczególe, nie mogą z przyczyny tego, co wyżej postanowiono, być utrudzani, niepokojeni lub wstrzymywani jaką przeszkodą, ani też ku dowodzeniu i sprawdzeniu czegokolwiek tego w obecnym naszym piśmie w żaden sposób nigdy nie są obowiązani i z tej przyczyny nie mogą być pociągani, ani nagleni, bądź sądem, bądź inną drogą, a jeśliby inaczej w tej rzeczy komukolwiek jakokolwiek powagą umyślnie lub przez nieświadomość zdarzyło się porzucić, chcemy i stanowimy tą samą władzą naszą apostołską, że to wszystko jest i będzie nieważne i nieznaczące.

[k. 174v] Bez żadnej przeszkody prawo o nieznoszeniu i innych naszych i kancelarii apostołskiej prawideł i wyżej rzezonego apostołskiego listu od czcigodnej pamięci Piusa VI poprzednika naszego dnia 17 miesiąca listopada roku 1798 wydanego, której się zaczyna: *Maximi undique pressi* i znajdujących się w pomienionych wyżej kościołach statutów, zwyczajów choćby najdawniejszych, przywilejów, indultów, zezwoleń, godnych nawet szczegółowej i pomiennej wzmianki, choćby zatwierdzeniem apostołskim lub inną jaką powagą umocowanych, a także bez żadnej przeszkody, jakichkolwiek przeciwnych temu ogólnych i szczególnych apostołskich, synodalnych, prowincjonalnych, uniwersalnych przez sobory wydanych w ogóle i po szczególe postanowień i rozporządzeń. Te wszystkie w ogóle i po szczególe jakie bądź prawa, choćby ich samych i zupełnego ich brzmienia należało uczynić szczegółową, osobną i pomienioną wzmianką lub jakie inne wyrażenie lub zachować jaką inną formę w tym wymaganą, mamy je obecnym pismem za wyraźnie przywiedzione, jakby ich brzmienie, słowo w słowo, bez żadnego opuszczenia i z zachowaniem nadanej im formy, było umieszczone, ale to jedynie tylko dla przywiedzenia do skutku wszystkiego w ogóle i po szczególe, cośmy wyżej postanowili: w innych zaś rzeczach nieprzeciwnych obecnemu pismu mają zostać w całej swej sile, a resztę – wszystko, co się sprzeciwia w czymkolwiek wyżej rzezonemu – najobszerniej, najzupełniej, szczegółowo i wyraźnie unieważniamy i za nieważne ogłaszamy.

Chcemy także, aby kopiom obecnego listu, nawet drukowanym, lecz podpisem publicznego notariusza a pieczęcią osoby mającej godność kościelną

stwierdzonym, była dana ta sama wiara, jaką się należy temu obecnemu piśmu, gdyby było pokazane i wręczone.

Nikomu przeto z ludzi nie godzi się tej karty naszych erekcji, postanowienia rozczłonkowania, przyłączenia, rozdania, rozdzielienia, rozgraniczenia, wyznaczenia, poddania, uposażenia, polecenia, rozkazu, wyroku, ogłoszenia woli i unieważnienia naruszać albo się jej śmiałością zuchwałą sprzeciwić. Jeśli zaś kto poważy się o to poku/k. 175/się, niech wie, że ściągnie na siebie gniew Boga wszechmocnego i błogosławionych Piotra i Pawła apostołów.

Dano w Rzymie, w [kościel] świętej Maryi Większej, roku wcielenia Pańskiego tysięcznego osiemsetnego czterdziestego ósmego, trzeciego lipca, papieżstwa naszego roku trzeciego.

Miejsce + ołowianej pieczęci.

Obecną kopię tych listów ja, notariusz apostolski, sporządziłem w przytomności PP Piotra Alessandri i Filipa Topi świadków.

Zgodno z oryginałem – Anioł Giamanti oficjał deputowany

U. P. kardynał Spinola prodatariusz

Miejsce + pieczęci Ugonia Piotra Spinoli prodatariusza apostolskiego

Tak jest. Ludwik Fausti notariusz apostolski, miejsce + pieczęci notariusza.

Pius Folchi

Że ta bulla zgodna jest z łacińskim jej oryginałem, zaświadczamy własnoręcznym podpisem i pieczęcią naszą. Wilno, d[nia] 31 grudnia 1849 roku.

[pieczęć] Biskup wileński Wacław Żyliński.

Tę bullę zawierającą kart numerowanych siedem sznurkiem jedwabnym przeciągnąłem i pieczęcią czci najgodniejszego biskupa wileńskiego stwierdziłem roku 1849 miesiąca grudnia 31 dnia.

Notariusz ks. Stanisław Downarowicz św. teologii magister i profesor
w seminarium diecezjalnym wileńskim.

ANEKS II

Tytuł: Porządek ceremonii ogłoszenia nowych granic diecezji mińskiej 22 I/3 II 1850 r. – wzór dla innych diecezji w Cesarstwie Rosyjskim.

Autor: nieznan (ks. Stanisław Downarowicz?).

Data sporządzenia rękopisu: 1849 r.

Miejsce przechowywania tłumaczenia: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius, fond 696, opis 2, byla 849, k. 159–164v.

Miejsce publikacji: nieznan/brak.

[k. 160] Porządek ceremonii, podług którego ma być odbyłym uroczysty akt ogłoszenia granic diecezji w Mińsku mający nastąpić w niedzielę 3cią po Trzech Królach, to jest 22 miesiąca stycznia 1850 roku.

1. W niedzielę drugą po Trzech Królach, dnia 15 stycznia, we wszystkich kościoła m[iasta] Mińska i na jego przedmieściach w czasie mszy śpiewanej po kazaniu ogłoszonym zostanie z ambony ludowi wiernemu:
 - a) że następnej niedzieli 3ciej po Trzech Królach, dnia 22 terażniejszego miesiąca i roku, odbędzie się w m[ieście] Mińsku uroczysty religijny akt ogłoszenia w kościele katedralnym najprzód bulli najświętszego ojca naszego papieża Piusa IX stanowiącej nową w Imperium Rosyjskim rzymskokatolicką diecezję i biskupią stolicę w Chersonie i oznaczającej granice wszystkich w tymże Imperium rzymskokatolickich diecezji, potem dekretu przez JW delegata papieskiego Ignacego Hołowińskiego biskupa karysteńskiego koadiutora z przyszłym następstwem [k. 160v] arcybiskupa mohylewskiego i metropolity wszystkich rzymskokatolickich w państwie kościołów z poruczeniem św. stolicy apostolskiej postanowionego, obejmującego wyszczególnienie kościołów, które odtąd stanowić mają diecezją mińską.
 - b) akt takowy przez JW Wacława Żylińskiego biskupa wileńskiego subdelegowanego na ten cel od wyżej rzeczzonego JW biskupa delegata na mocy udzielone jemu od św. stolicy apostolskiej, z tąż samą władzą i powagą, jaka mu nadana, spełnionym zostanie podług obrzędów Kościoła naszego uroczystą procesją rozpoczynającą się z kościoła zakonnic panien benedyktynek do kościoła katedralnego w czasie mszy św. przez tegoż JW biskupa subdelegata obrzędem biskupim uroczyście celebrowanej.
 - c) Ponieważ akt ten odbywać się będzie imieniem najwyższego na ziemi pasterza Kościoła Chrystusowego za najwyższą wolą najjaśniejszego cesarza szczęśliwie panującego Mikołaja I obowiązani są przeto asystować jemu: całe duchowieństwo świeckie i zakonne, bractwa kościelne, urzędnicy, ucząca się młodzież gimnazyjna ze swoimi profesorami, magistrat, cechy ze swoimi [k. 161] znamionami i cały lud wierny rzymskokatolickiego wyznania w Mińsku się znajdujący.
2. Dnia 22 stycznia w oznaczoną niedzielę 3cią po Trzech Królach, o trzech kwadransach na godzinę 9tą przedpołudniową dzwonieniem w wielki dzwon w kościele katedralnym i w kościele wielebnych panien benedyktynek powinien być dany znak ludowi dla zbierania się na wspomniany akt do kościoła rzeczonych zakonnic.
3. O godzinie 9tej punktualnie zgromadzą się do kościoła panien benedyktynek całe duchowieństwo i wszyscy wierni i do godziny pół do 10tej wszyscy przygotowani już być powinni na przyjęcie JW biskupa subdelegata papieskiego, którego przybycie nastąpi między pół do 10tej i 10tą godziną.

Kler w komżach, kapłani w komżach i stułach, członkowie kapituły w swoich togach. Kapłan z kleru świeckiego ubrany w komżę, stułę i kapę do niesienia bulli papieskiej, na co przygotowaną być powinna osobna poduszka. Asystencja dla przybywającego JW biskupa subdelegata składająca się z dwóch diakonów *honoris* ubranych w rokiety, humerały i dalmatyki, z członków [k. 161v] kapituły, jeżeli tych mała jest liczba, przeto na diakonów *honoris* mogą być użyci profesorowie seminarium diecezjalnego. Diakon i subdiakon ubrani jak do mszy i dalsza służba ołtarzowa do celebracji biskupiej. Oprócz tych wszystkich jeszcze być powinno dwóch z kleru ubranych w alby i dalmatyki, z których jeden poniesie krzyż na początku kleru, między dwoma akolitami, drugi postępować będzie z krzyżem kapitulnym przed pierwszą parą kapitulnych członków. Tamże przygotowane być powinny z najlepszych aparatów: humerał, stuła i kapa dla JW biskupa subdelegata. Stuła i kapa dla mającego asystować jemu za archidiacona, baldachim, który w czasie procesji przez urzędników niesiony być powinien oraz dywan i poduszka, które się położą w miejscu, gdzie się później wyznaczą do ukłęknięcia dla JW biskupa.

4. Jak tylko pojazd, którym ma przybyć JW biskup subdelegat, okaże się zza rogatki ihumeńskich, gdzie spotkać i przeprowadzić powinien urzędnik policji miejskiej, natychmiast dadzą się słyszeć dzwony kościoła wielebnych panien [k. 162] benedyktynek i zaraz połączy się dzwonicie we wszystkie dzwony wszystkich kościołów w mieście Mińsku i na jego przedmieściach (jeśli są) i to dzwonicie trwać ma ciągle, aż póki po wejściu procesji do kościoła katedralnego nie umilkną tegoż kościoła dzwony.
5. Równy z zaczęciem dzwonicia wyjdą z kościoła panien benedyktynek na ulicę całe duchowieństwo świeckie zakonne z całą asystencją biskupią, bractwa kościoła, urzędnicy i niektórzy spomiędzy nich niosący baldachim, magistrat i cechy i tamże naprzeciwko drzwi wielkich tegoż kościoła, a gdy będzie niepogoda u drzwi samych kościelnych rozesłany zostanie dywan i na nim złożona poduszka, niedaleko od miejsca, gdzie pojazd ma się zatrzymać, tak ażeby JW biskup subdelegat wysiadłszy z pojazdu mógł zaraz ukłęknać, któremu klęczącemu najpierwszy z członków kapituły mający na todze stułę, a jeżeli bez togi, to ubrany w kapę poda krzyż do pocałowania, po czym JW biskup powstanie, usunie się poduszka z dywanem, a duchowieństwo poprowadzi go do kościoła, [k. 162v] przed którym go spotkało, ze śpiewem *Ecce sacerdos magnus* etc. jak w pontyfikale, nie zatrzymując się w kościele, aż przy wielkim ołtarzu, gdzie JW biskup subdelegat, pokłękawszy na poduszce położonej na gradusach ołtarza, złoży cześć Bogu krótką modlitwą, potem powstawszy, włoży na siebie humerał, stułę, kapę, rękawiczki, mitrę i z pastorałem w ręku postąpi do samego

- ołtarza dla dania ludowi benedykcji pasterskiej. W tymże samym czasie mający zająć miejsce archidiacona, weźmie na siebie stułę i kapę, a podanej ludowi benedykcji przez JW biskupa w kilku wyrazach opowie zamiar jego przybycia i zaraz po zaintonowaniu przez diakona mszy *procedamus in pace* i odpowiedzi przez duchowieństwo *in nomine Domini* rozpocznie się procesja do kościoła katedralnego, wśród ciągłego we wszystkich kościołach dzwonięcia i wśród śpiewania przez całe duchowieństwo zachariaszowego pienia *Benedictus Dominus Israel* etc. śpiewem harmonijnym poważnym i powolnym, z powtórzeniem tegoż śpiewu, jeśliby jednorazowe odśpiewanie jego było na cały czas procesji [k. 163] niedostatecznym.
6. Porządek procesji ma być następujący: na przód iść powinien szwajcar kościoła katedralnego w galowym swym stroju, za nim cechy miejskie ze swoimi znamionami i magistrat, następnie uczniowie gimnazjum ze swoimi profesorami, po nich zakonnicy swoim porządkiem ze swoim krzyżem, dalej kler poprzedzony przez subdiakona niosącego krzyż procesjonalny między akolitami, na końcu kler, wikariusze katedralni w ubiorze swoim śpiewanie utrzymujący. Za nimi członkowie kapituły w togach mający przed pierwszą parą swoją subdiakona niosącego krzyż kapitulny, zaraz za subdiakonem kapłan niosący bullę pomiędzy członkami kapituły, za nimi parami diakon z subdiakonem do mszy, diakonowie *honoris*, a w ostatku JW biskup subdelegat z prawej strony archidiacona, z lewej kapelana i notariusza swojego pod baldachimem niesionym przez urzędników i od urzędników otoczony postępować będzie, błogosławiąc lud po obu stronach idący; środkiem kleru [k. 163v] iść powinien ceremoniarz, pomiędzy członkami kapituły mistrz ceremonii – oba pilnujący porządku.
 7. Za przybyciem do kościoła katedralnego wewnątrz, przy wielkim wejściu do tejże świątyni, spotka JW biskupa subdelegata JW rządzący diecezją wikary kapitulny lub zastępujący miejsce jego ubrany w kapę i zaraz ofiarować mu będzie kropidło z wodą święconą, którą gdy siebie i zgromadzonych pokropi, przedstawi się jemu łódka z kadzidłem i turibularz, do którego sam włoży kadzidło, i ten, który go spotka w kościele, przyjmować będzie, zwyczajną dopełni incensacją i zaraz przy śpiewaniu *Sacerdos et pontifex* etc. jak w pontyfikale, ud[ad]żą się wszyscy ku wielkiemu ołtarzowi, gdzie na gradusach ołtarza, na przygotowanej poduszce uklęknie i ten sam spotykający po prześpiewaniu antyfony, stojąc *a cornu epistolae* odśpiewa *Protektor noster respice Deus* z innemi jak w pontyfikale *ad recipiendum legatum* i oracją tamże będącą *Omnipotens sempiter[ne]*.
 8. Po odśpiewaniu oracji przybyły JW biskup postąpi do biskupiego tronu, ubierze się do mszy uroczystej i dlatego wszystkie ubiory inne [k. 164] oprócz tych, które mieć będzie na sobie, powinny być wcześniej w blisko-

ści, na przystojnie okrytym stoliku przygotowane, po czym rozpocznie się msza św., w czasie której po *Credo* notariusz szczególnie do tego aktu imieniem i powagą najwyższego na ziemi pasterza Kościoła Chrystusowego spełnianego przysięgły, ubrany w kapę po odebranej zwyczajnej benedykcji od celebrującego biskupa pójdzie na ambonę i tam w asystencji dwóch kleryków odczyta bullę papieską, list JWo biskupa delegata upoważniający mocą stolicy apostolskiej JW biskupa wileńskiego na subdelegata apostolskiego, a potem dekret co do obszerności i granic diecezji mińskiej.

9. Na ostatek po skończonej celebrze JW biskup subdelegat zaintonuje *Ciebie Boga chwalimy*¹⁰⁴ i odśpiewa modły za najświętszego ojca, za najjaśniejszego cesarza i inne. Potem powróci na tron, zdejmie z siebie ubiory celebrzy, a w rokiecie i mucecie postąpi do gradusów wielkiego ołtarza i tamże uklęknie, tymczasem kantorowie odśpiewają antyfonę *de titulo patrono ecclesiae* z właściwem *versus*. JW biskup [k. 164v] powstanie i zbliży się do ołtarza a odśpiewa odpowiednią modlitwę, da jeszcze w swoim zwyczajnym ubraniu benedykcją ludowi i odprowadzonym zostanie przez duchowieństwo za kościół do pojazdu. Tym się zakończy ceremonialny religijny obrzęd całego aktu.

Powyższy porządek do przyjęcia JW subdelegata stolicy apostolskiej i bulli papieskiej wyjęty i ułożony podług *Caeremoniale episcoporum et pontificale Romanum* poświadczam.

x Stanisław Downarowicz notariusz przysięgły.

BIBLIOGRAFIA

- Akty i gramoty o ustroystve i upravlenii rimsko-katolicheskoy tserkvi v Imperii Rossijskoy i Tsarstve Pol'skom*. Sankt-Peterburg: Tipografiya 2-go Otdeleniya Sobstvennoy Ye.I.V. kantselyarii, 1849.
- Boudou, Adrien. *Stolica święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu*, vol. 1: 1814–1847. Translated by Zofia Skowrońska. Kraków: Nakładem Wydawnictwa Księży Jezuitów, 1928.
- Boudou, Adrien. *Stolica święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu*, vol. 2: 1848–1883. Translated by Zofia Skowrońska. Kraków: Nakładem Wydawnictwa Księży Jezuitów, 1930.
- Constitutio sanctissimi domini nostri Pii divina providentia pp. IX super circumscriptione dioecesium in regionibus serenissimo ac potentissimo russiarum imperatori subjectis*. Romae: Typis Reverendissimae Camerae Apostolicae, 1848.

¹⁰⁴ W oryginalne tytuł podkreślony, a nad nim napisane: *Te Deum laudamus*.

- Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in annum Domini MDCCCL* [...]. Vilnae: Typis M. Zymelowicz Typograph, 1849.
- Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in annum Domini MDCCCLIV* [...]. Vilnae: Typis A. Marcinowski, 1853.
- Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXLVIII* [...]. Vilnae: A. Marcinowski, 1847.
- Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCL* [...]. Vilnae: Typis A. Marcinowski, 1849.
- Estreicher, Karol. *Bibliografia polska XIX. stólecia*, vol. 2: (G–L). Kraków: Drukarnia c.k. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1874.
- Hołowiński, Ignacy. *Executorium Decretum de limitibus Dioecesis Minscensis. Latum ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino Metropolitano* [...]. Minsci: typis Jokiel Dworzec, 1855.
- Hołowiński, Ignacy. *Executorium decretum de limitibus dioecesis Telsensis seu Samogitiensis*. Vilnae: typis Josephi Zawadzki, 1854.
- Hołowiński, Ignacy. *Executorium decretum de limitibus Dioecesis Vilnensis Latum ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino Metropolitano* [...]. Vilnae: typis Josephi Zawadzki, 1854.
- Kumor, Bolesław. “Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939).” *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 21 (1970): 309–404. <https://doi.org/10.31743/abmk.6786>.
- Kumor, Bolesław. *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1980.
- Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii*, vol. 17/2. Sankt-Petersburg: Tipografiya 2-go Otdeleniya Sobstvennoy Ye.I.V. kantselyarii, 1842.
- Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii*, vol. 23/2. Sankt-Petersburg: Tipografiya 2-go Otdeleniya Sobstvennoy Ye.I.V. kantselyarii, 1848.
- Radwan, Marian and Irena Wodzianowska. “Poufny list metropolity Ignacego Hołowińskiego do Piusa IX z 1851 roku.” In *Przypominać zapomniane, odkrywać nieznanne. Polskie losy. Kościół – Syberia – Rosja (XIX–XX w.)*. *Studia ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Niebelskiemu w 70. rocznicę urodzin*, edited by Anna Barańska, 107–150. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2019.
- Skarbek, Jan, ed. *Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich w Cesarstwie Rosyjskim w połowie XIX wieku*, vol. 1/1: *Diecezja kamieniecka, diecezja łucko-żytomierska*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000.
- Szady, Bogumił. “Rozwój struktur parafialnych i dekanalnych metropolii mohylewskiej (1783–1918).” *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 54/2 (2019): 5–42. <https://doi.org/10.12775/SDR.2019.2.01>.
- Szczepaniak, Jan, ed. *Katalog kościołów oraz duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego diecezji łuckiej i żytomierskiej (1850–1867)*, part C: *Diecezje łucka i żytomierska w świetle schematyzmów z lat 1850–1867*. Kraków: Wydawnictwo Libron, 2022.
- Szot, Adam. “Dekanat białostocki w 1849 r.” *Studia Teologiczne* 26 (2008): 487–500.
- Valančius, Motiejus. *Namų užrašai*. Edited by Aldona Prašmantaitė. Vilnius: Baltos lančios, 2003.